

Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

3|2024

Kriščalušiové v Česku | Připravujeme výstavu rusínské malířky Anny Gajové | Postřehy Jana Čopíka z Podkarpátí: Pomaleňky | Rozhovor s rusínským IT specialistou a youtuberem Mychajlem Lyžečkem | Studenti Filosofické fakulty UK zkoumali rusínské obřady a zvyky na východním Slovensku

DŮM NÁRODNOSTNÍCH MENŠIN - PRAHA
SPOLEČNOST PŘÁTEL PODKARPATSKÉ RUSI
SLOVENSKÁ VÝTVARNÁ UNIA
A AUTORKA

VÁS SRDEČNE POZÝVA NA VERNISÁŽ
JUBILEJNEJ VÝSTAVY OBRAZŮ A ILUSTRÁCIÍ
SPOJENOU S PREDAJOM ILUSTROVANÝCH KNIH

ANNA GAJOVÁ OSLAVA FANTÁZIE

7. 10. 2024 o 17 h.

PRAHA - DŮM NÁRODNOSTNÍCH MENŠIN
Vocelova 602/3, Praha

úvodné slovo: akad. mal. Igor PIAČKA
spev: Ivan KOSTKA

Trvanie výstavy: 7. 10. 2024 - 3. 11. 2024
Otvorené denne od 10.00 do 21.00 hod.

Foto archiv Michala Sakmára

Rusínský folklórní soubor Kantar

Zajímejme se o své kořeny. Díky nim jsme jedineční

Rusín Michal Sakmár pochází z jedné rusínské obce východního Slovenska. Jako povolání si zvolil jadernou chemii. Dokončuje doktorské studium na Jaderné a fyzikálně-inženýrské fakultě ČVUT, kde působí jako vědecký pracovník. Současně pracuje jako radiofarmaceut v Ústavu nukleární medicíny Všeobecné fakultní nemocnice v Praze. A taky je zakládajícím členem pěvecké skupiny Kantar, která si dala za cíl

oživovat a připomínat bohaté hudební dědictví Rusínů. A právě tím náš rozhovor začínáme.

Jak tohle dědictví vnímáte?

Dědictví Rusínů je obrovské. Vlastně každá oblast má své vlastní dědictví, protože Rusíni nemají svůj vlastní stát a jsou rozptýleni na území mezi Slovenskem, Polskem a Ukrajinou.

Pokračování na straně 3

Tento způsob léta

Letošní léto poznamenala enormní vedra, která sužovala krajinu i lidi. Horko bylo i na frontách; intenzita bojů stále bohužel nepolevuje, platí to pro nebe nad Ukrajinou a východoevropská bojiště, i pro blízkovýchodní teritoria. Možná se na současnou situaci hodí věta z Vladislava Vančury: „Tento způsob léta zdá se mi poněkud nešťastný.“ Číst je jedna věc, musíme však žít a pracovat v podmínkách, jaké jsou nám dopřány. A samozřejmě pomáhat těm, kdo to potřebuje, ať jsou to příspěvky na konta směřující a Ukrajinu, či podpora uprchlíků.

I přes úmorná vedra byly poslední jarní týdny jakož i celé léto bohaté. Zkraje léta jsme se spolu s mnoha Pražany i Ukrajinci účastnili příjemného odpoledne nazvaného Den ukrajinské vyšívanky, které se každoročně pořádá v Holešovicích. Zažili jsme pěkný kulturní program, prohlédli a mnozí zakoupili půvabné vyšívané oblečení, ochutnali krajové pokrmy; a hlavně - vnímali pocit sounáležitosti.

Studenti etnologie Filosofické fakulty Karlovy univerzity přivezli z výzkumné cesty za Rusíny na východní Slovensko zajímavé poznatky, a během léta je zpracovali i pro náš časopis. Můžete si je přečíst v tomto čísle.

V těchto týdnech připravujeme výstavu rusínské výtvarnice Anny Gajové, která bude otevřena v říjnu. Lingvista Michal Vašíček, jehož článek jste nedávno četli v č. 2/2024, pro nás do nového čísla připravil další text - zajímavý rozhovor s rusínským blogerem; náš stálý spolupracovník, historik a archivář David Hubený, pokračuje v pečlivém mapování počátků demokratické justice a jejich osobností na Podkarpatsku v prvních letech Československé republiky. Fotografka Dana Kyndrová, naše dlouholetá členka a příznivkyně podkarpatského regionu, připravila v Městské knihovně výstavu fotografií pod názvem Podkarpatská Rus očima Dany Kyndrové. Zahájení 11. 9. 2024.

A s obzvláštní radostí sdělujeme, že o den dříve, 10. září, spatří světlo světa aneb, jak je dnes zvykem říkat - bude pokřtěna kniha Erika Lukase, rovněž našeho člena, *Československá „kolonizační“ politika na Podkarpatské Rusi mezi lety 1919-1939*.

Zmínili jsme pouze některé aktivity v naší blízkosti, na stránkách Podkarpatské Rusi se dočtete i o dalších,

Vlastně to nebylo špatné léto - navzdory problémům. Bylo dělné jako vždycky.

AGÁTA PILÁTOVÁ

Než začne seriál...

Před třiceti lety, 17. června 1994, zemřel vzácný člověk - generál Michal Kričfaluši. Rusín, statečný bojovník na frontách druhé světové války, který odmítl sovětskou okupaci roku 1968, za což ho degradovali a vyhodili z armády. Po sametové revoluci byl velmi aktivní, působil mj. v organizacích válečných veteránů a také ve výboru Společnosti přátel Podkarpatské Rusi. Stal se naším přítelem a svěřil nám rukopis svých vzpomínek, které pak literárně zpracoval historik Karel Richter. Knižku jsme vydali

pod názvem Účtování s časem. Spolupracovníka našeho časopisu Vladimíra Zápotockého zaujala nejen generálova osobnost, ale hlavně osudy jeho rozvětveného rodu, po válce usídleného v Česku. (Tématu se začal věnovat také proto, že jeden z mladých Kričfalušů je nadějným fotbalistou.) V seriálu, který právě zahajujeme, o nich vypráví. Je to tak trochu i jubilejní vzpomínka na pana generála, kterého někteří z nás pamatují a měli rádi.

red.

Rod Kričfalušů? Je svérázný, něčím připomíná Chody nebo Valachy

Samozřejmě, že nejde začít jinak než u generálporučička ve výslužbě Michala Kričfalušiho. Rusínský rodák z Kričova je svým životem a postoji základem a pravzorem, ke kterému se vracíte a s kým současníky tohoto jména poměřujete. Voják, co přežil gulag, 2. světovou válku - a v ní osvobodující boje na straně vítězů -, pak perzekuci kvůli nesouhlasu se sovětskou okupací v roce 1968, se zdá až příliš vzorným ve svých činech i postojích.

Přesto se neubráníte a následníky s vlastnostmi generála aspoň lehce srovnáváte. Nejde to jinak, byť zvláště ti nejmladší z nich sotva zažili údobí Charty 77, přesto však už vědí, že po „Listopadu“ přišly rehabilitace a navrácení hodností dříve poctivě získaných. Což platilo i pro něj. U muže se vzděláním ve Vojenské akademii to zní skoro až samozřejmě. Michal Kričfaluši je zkrátka vzor a rodová chloubka.

Kde všude u nás takový rod hledat? Pokud uděláte na mapě kružnici kolem hory Praděd a zahrnete tam Bruntál, Uničov, Šumperk, Králky nebo Rýmařov (tady vedle v domě se narodil i nedávny skvělý fotbalista s rusínskými kořeny Tomáš Ujfaluši, příbuzní tu stále ještě jsou), pak máte šanci. Mezi chlapy jsou Kričfalušiové podobné typy jako slavný generál. Urostlí, výška kolem 190 centimetrů, rozšafní s pohledem zkoumavým, jakoby nedůvěřivým a vyčkávajícím. Přehnaná srdečnost jim není vlastní, avšak popovídání s nimi není žádným prázdným tlacháním. Muži vyznávají poctivost řemesla, jejich obživu zajišťují šikovně a zručně ruce s moderním řemeslným vybavením, ať už na lesních cestách nebo v dílnách a garážích.

Rodová soudržnost je cítit při každém setkání, a pokud si vzpomenete na svou četbu z dětství, napadne vás podobnost postojů s rody a vладыky českými před stovkami let. Opravdu, vzpomenete si na svým způsobem stejné postoje a pravdy, jaké mívaly staré rody Chodů a Valachů, kteří žili v tvrdých přírodních podmínkách, vzdálených cinkotu skla a porcelánu měšťanských a šlechtických obydlí. Tolik snad na úvod - takový byl můj celkový dojem, taková je i celková charakteristika těch pěti navštívených rodin.

Tyto návštěvy ale začaly v úplně jiné oblasti, až na západě Čech. Ve městě Sokolov, kde žijí rodiče dnes snad nejznámějšího nositele toho jména - Ondřeje Kričfalušiho. Dvacetiletý fotbalový mladík se svými 191 centimetry patrně nejvíc připomíná „parametry“ téměř dvoumetrového generála. Se sportem začínal v barvách SK Kraslice až na česko-německé hranici a na fotbalovém trávníku byl okamžitě ne-

Generál Michal Kričfaluši, vzor nejen pro rodinu

Ondra Kričfaluši jako nový hráč ligových Teplic s ředitelem klubu Štěpánem Vachouškem

Foto archiv autora

přehlédnutelný. Už jako žáka ho získal Baník Sokolov a v období let 2018 až 2022 byl absolventem fotbalové akademie SK Slavia Praha.

Debut v nejvyšší soutěži mužů zažil 21. 8. 2022 v duelu Slavia s Pardubicemi (výsledek 7:0). Zakrátko, 7. října 2022, obdržel profesionální smlouvu s klubem do roku 2026. Nicméně překvapil: Po roce zvažil své ambice a možnosti. Zůstává vysokoškolským studentem, ale přestoupil do ligových Teplic, kde mu klub jistě nabídne vyšší sportovní vytížení a tým i potřebný růst. Jeho volbu a sportovní pozici posoudil známý trenér Miroslav Beránek (byl šéfem slávistické akademie, která si Ondřeje vybrala - sám hráč a trenér, co českou reprezentaci do 21 let přivedl v roce 2002 k titulu mistrů Evropy):

„Ondra slibuje velkou perspektivu. Je neuvěřitelně urostlý a zdatný. Přestože je zařazen do zadních řad, není to jen spolehlivý odkopávač. Naopak jeho předností je předvídatost, přesná přihrávka s rozmyslem vystihující další úspěšné řešení. V teplickém dresu může během dvou až tří let vyrůst ve vůdčí osobnost v celoevropském měřítku. Není zvyklý těžkým úlohám uhýbat nebo se jim bránit, právě naopak. Na těžkých úlohách poroste. Jde správným směrem.“

Konec úvodům. V příštím pokračování ještě krátce navštívíme Ondřejevy rodiče v sokolovském paneláku a vydáme se směrem do kdy-si královského města Uničov. Jedeme do města v kraji nedaleko Pradědu. Také zde zaklepeme na dveře bytů se stejnou jmenovkou: Kričfaluši.

VLADIMÍR ZÁPOTOCKÝ

POZVÁNKY

MASARYKOVO DEMOKRATICKÉ
HNUTÍ ZVE

NA KŘEST KNIHY ERIKA LUKASE
Československá „kolonizační“ politika
na Podkarpatské Rusi
mezi lety 1919-1939

V úterý 10. září 2024 od 17.00 hodin
ve velkém sále hotelu Legie, Praha 2.
Sokolská 486,
120 00 Praha 2.

Přijďte na výstavu fotografií
PODKARPATSKÁ RUS
OČIMA DANY KYNDROVÉ
v Městské knihovně v Praze 1.
Mariánské náměstí
Zahájení ve středu 11. září 2024
v 17.30

V Praze oslavíme jubileum Anny Gajové

Akademická malířka Anna Gajová (1964) je výtvarnice rusínského původu, žije a pracuje v Prešově. Vystudovala střední uměleckoprůmyslovou školu v Košicích a Vysokou školu výtvarných umění v Bratislavě pod vedením profesorů Albína Brunovského a Karola Ondreičky.

Ve své tvorbě se věnuje kresbě, malbě i grafice a ilustraci, především dětských knih a učebnic. Výtvarně ozdobila učebnice určené rusínským dětem. Působí také jako výtvarný pedagog. Své dílo prezentuje na mnoha výstavách, plenérech a výtvarných sympoziích doma i v zahraničí. Jednou z jejích posledních prací jsou ilustrace učebnice pro české školy.

Jubilejní výstava Anny Gajové proběhne v Domě národnostních menšin v Praze s ná-

zvem OSLOVA FANTAZIE od 7. - 31. října 2024. Představí olejomalby, grafiku (na téma rusínský folklorní rok) a ilustrace k českým, slovenským a hlavně rusínským knihám a učebnicím.

red.

Zajímejme se o své kořeny. Díky nim jsme jedineční

Dokončení ze strany 1

Jak tedy hudební dědictví udržujete a rozvíjíte?

Snažíme se udržovat hlavně to, co se zrodilo v oblastech, odkud pocházíme, což je kraj kolem Humenného, Spiše a Zemplína. V našem pojetí a objemu produkce nemůžeme pokrýt celé hudební dědictví Rusínů, ale snažíme se prezentovat to, co v nás bylo a je od malička. A to i tady v Česku.

Jak se liší folklór a lidová píseňka Rusínů z východního Slovenska, Podkarpatské Rusi a třeba polských rusínských oblastí?

Rusínština je v každé oblasti jiná. Když uslyšíte píseňku z Polska, Ukrajiny a Slovenska, myslím, že i laik by dokázal rozlišit, odkud pochází. Rusínština na Slovensku je jemnější a více ovlivněná slovenštinou nebo východoslovenským nářečím. Rusíni všude na světě se spolu domluví, ale melodie a slova jejich písní se oblast od oblasti trochu liší.

Jak vypadá klasické hudební obsazení lidové rusínské kapely? Záleželo třeba na tom, jací muzikanti se v té které obci nebo oblasti vyskytovali a na co hráli?

Ano, dost záleželo na tom, na co uměli lidé v té době hrát. Často se vyskytovaly housle, balalajky a akordeon, který dokáže doprovázet velké množství lidí. V rusínské kultuře je proto akordeon využíván dost často.

Jak jste se vy osobně dostal k rusínskému folklóru a lidové hudbě?

Můj otec pochází z obce Olšavica v Levočské pahorkatině. Rusínská kultura mi byla vštepována od malička, ať už ve vesnici nebo doma, kde se pořád hrály lidové písně. Když jsem byl starší, začal jsem zpívat ve folklórním souboru ve Spišském Podhradí a následně i v Olšavici. A pak i tady v Praze.

Máte tedy bytelné rusínské kořeny. Co to pro vás znamená?

Znamená to pro mě hodně. Rusíni, jak už jsem řekl, nemají svůj stát, a kulturu tak udržují pouze lidé a komunity. Je pro mě čest snažit se tuto kulturu udržovat a předávat jí dál. Doufám, že ji jednou předám i svým dětem.

Jak se rusínská kultura v obcích na východním Slovensku drží? Je stále živá nebo pomalu mizí?

Myslím, že je stále živá, hlavně moje generace ji ještě dost udržuje. Mladší děti už tolik rusín-

Michal Sakmár v rusínském kroji

sky nemluví, ale v písních a tancích mají stále k rusínské kultuře blízko. Myslím, že se naše zvyky a obyčejy i lidová hudba budou ještě dlouho udržovat. Přál bych si to.

Baví rusínská kultura – rusínské písně, tance a obyčejy i děti?

Ano, baví, děti opravdu rády tuhle kulturu udržují. Kdybyste šli na festival kdekoliv na východním Slovensku, třeba do Sniny nebo Medzilaborců, viděli byste mnoho malých dětí, které zpívají. Zpívají krásně a mají z toho radost.

Rusínskou lidovou kulturu udržuje i váš Pěvecký soubor Kantar. Jak a kdy vznikl?

Kantar vznikl kolem roku 2015 nebo 2016. Založil ho Martin Veličko, který dnes už není v Praze – vrátil se na východní Slovensko. Tehdy, před těmi devíti, deseti lety, mě oslovil v Domě národnostních menšin po koncertě zpěvačky Márii Macoškové s tím, že by s kolegou Jaroslavem Mihaličem z Humenného chtěli založit pěvecké trio, které by prezentovalo rusínskou kulturu v Praze. A jestli bych do toho šel. Po koncertě jsme totiž ještě zpívali ve vestibulu a Martin slyšel, že celkem dobře zpívám. Souhlasil jsem a začali jsme ve třech. Později se k nám přidal Peter Holotňák. On sice není Rusín, ale jako akordeonista z východního Slovenska všechny ty písně znal. Tak už měl Kantar ten ráz, o který nám šlo.

Jak to vypadá se souborem Kantar dnes?

Martin se vrátil na východní Slovensko a Peter do Bratislavy. Přemýšleli jsme, co dál. Chtěli jsme v hraní pokračovat. Přidal se k nám můj kamarád Anton Pelech z Vranova nad Topľou, a Tomáš Palieska, bývalý akordeonista souboru Šarvanci. On je sice Púchovčan, ale my ho naučíme i ty naše písničky (smích)

Jaký máte aktuální repertoár?

V repertoáru máme převážně rusínské a východoslovenské šarišské písně z oblastí, ze kterých pocházíme. Tedy ze Spiše, Šariše,

Zemplína. Snažíme se přitom hrát mix písní známých i těch méně známých, které se snažíme oživit a připomínat lidem. Nejčastěji vystupujeme na folklórních festivalech, svatbách a oslavách. V Praze také na akcích pořádaných Společností přátel Podkarpatské Rusi. **Vystupujete většinou v krojích. Odkud je ten váš?**

Myslím si, že předlohou našich krojů je rusínský kroj z oblasti Humenného. Ale na sto procent to neřeknu. Rusínských krojů je široká škála, i vesničky pár kilometrů od sebe mají rozdílné kroje.

Spolupracujete při šíření rusínské kultury s jinými spolky, ať už v Česku, na Slovensku nebo na Podkarpatské Rusi?

Máme velmi dobré vztahy se Společností přátel Podkarpatské Rusi. Často nás zvou na své akce. Na východním Slovensku máme známé, ale užce spolupracujeme hlavně v Praze se slovenským souborem Šarvanci. Spoluorganizujeme akce jako rusínské večery, školy tance a podobně. V kontaktu jsme i se Slovenským domem v Praze. Přímou na Podkarpatské Rusi nějaké partnerské organizace nemáme.

A vaše spolupráce s kolegy – muzikanty, zpěváky, soubory?

S dalšími rusínskými soubory a umělci máme dobré vztahy. Podporujeme se navzájem a občas spolupracujeme na různých projektech. Jsme taková malá komunita, která se snaží udržovat svou kulturu.

A vaše plány do budoucna?

Chceme pokračovat v našich aktivitách a vystoupeních. Rádi bychom se zaměřili i na nahrávání našich písní, aby byly dostupné širšímu publiku. Také plánujeme spolupráci s dalšími soubory a organizacemi, aby se rusínská kultura dostala do povědomí více lidí.

Daří se to? Jinými slovy: jak vidíte budoucnost rusínské kultury?

Myslím, že budoucnost rusínské kultury závisí na nás všech, kteří se snažíme ji udržovat a předávat dál. Pokud budeme v této snaze pokračovat, věřím, že kultura přežije. Je důležité zapojovat i mladou generaci a ukázat jí, jak je naše kultura krásná a bohatá. Chci při této příležitosti poděkovat všem, kteří nás podporují a pomáhají nám rusínskou kulturu udržovat mezi lidmi. A také bych chtěl povzbudit všechny, aby se zajímali o své kořeny a kulturu, protože to je věc, která nás spojuje a dělá nás jedinečnými.

TOMÁŠ PILÁT

(Rozhovor s M. Sakmárem vysílal ČRo Plus v magazínu Mezi námi 7. září letošního roku)

Malé laudatio k narozeninám Valerije Paďaka

Seriózní vědec – literární historik a lingvista. Vysokoškolský pedagog. Rusínský buditel a bojovník slovem i písmem za rusínská národnostní práva. Nakladatel. Temperamentní diskutér. Autor desítek odborných studií, editor rusínských klasiků a objevitel některých zajímavých, i pozapomenutých jmen literátů a textů, které postupně vydává. Věnuje se také dějinám rusínského divadla a dramatikům. Jeho zvláštní pozornosti se právem těší rusínský národní buditel Alexander Duchnovič, jehož souborné dílo shromáždil, editoval a vydal. Tím vším je, a toto vše dělá docent Mgr. Valerij

Paďak, který v červnu letošního roku oslavil pětadesáté narozeniny. Rodák z Užhorodu studoval v Užhorodě i Kyjevě, po změně politických poměrů ve své zemi se nejprve věnoval podnikání, ale odbornou vědeckou činnost nikdy nepřerušil.

Valerij Paďak žije v Užhorodě, pracovní „domov“ však má ve slovenském Prešově. Přednáší na Prešovské univerzitě, jeho pracovištěm je Ústav rusínského jazyka a kultury. V rámci univerzity realizuje i značnou část své vědecké činnosti. Neúnavně publikuje a vystupuje v médiích (zmínku o jeho nedávném rozhovoru

v rusínském vysílání slovenského rozhlasu najdete na str. 10 tohoto čísla).

Přednáší nejen zasvěceně, se znalostí věci a s bohatým odborným zázemím, ale je to i charismatický vypravěč; dokáže spojit odborné téma s rusínskou problematikou a s naléhavými výzvami doby.

Často a rád přijíždí do Česka, naposledy v Praze přednášel letos na jaře na Rusínském dni v Lužickém semináři.

Valerij Paďak je neskutečně aktivní a energický člověk. Do dalších let mu přejeme mnoho tvůrčího elánu.

ap

Na YouTube „po našem“

Rozhovor s Mychajlem Lyžečkem, tvůrcem kanálu Myhaľ Kušnyckyj na platformě YouTube

Mychajlo Lyžečko je IT specialista a vlogger, žije v Užhorodě, pochází ale z obce Kušnycja na horní Boržavě. Od roku 2020 vede vlastní kanál na YouTube v rusínštině pod pseudonymem Myhaľ Kušnyckyj (Мигаль Кушницький), kde se věnuje hlavně jazykovým a historickým tématům spojeným s Rusíny. Obsah ve svém rodném jazyce vytváří a uveřejňuje i na dalších internetových platformách, na vlastním webu Interfejsa (interfyisa.com) například píše o současné technice a věnuje se popularizaci vědy. Do veřejného prostoru tak uvádí a kultivuje jazyk, který v jeho zemi není kodifikován a nemá oficiální status.

Myhaľe, kde se vzal tvůj nápad natáčet videa po našem/rusnacky/kušnycky?

Nápad udělat kanál na YouTube přišel nějak sám od sebe. V těch letech jsem se hodně zajímal o jazyky, protože jsem se zkoušel naučit psát rusínsky, a to bylo dost těžké, protože nebyly dostupné materiály, a ty dostupné ode mě vyžadovaly, abych se trochu vzdělal v lingvistice, abych rozuměl, o čem je řeč. Po tom procesu samostudia jsem si pro sebe potřeboval dělat nějaké poznámky a často o tom mluvit s jinými lidmi. Napadlo mě, že to můžu dělat textem a videem a že je snazší jednu natočit video než to stokrát vysvětlovat kamarádům. Tímto způsobem se zrodil ten kanál na YouTube, kde právě má první videa byla na jazykovou tematiku, týkala se toho, jak píšu, a proč píšu tak, jak píšu. Až pak jsem zkoušel nějaké jiné „rubriky“.

Co je tvým hlavním cílem?

Hlavním cílem bylo a zůstává vytvářet nějaký vážně míněný kontent po našem, poněvadž to teď úplně chybí. Když jsem se začal zajímat o rusínštinu, pochopil jsem, že na internetu není vůbec žádný kontent po našem, který by vypadal seriózně. Byly to buď samé vtipy, nebo politizovaný škvár, který není ani zajímavé poslouchat.

Je vidět, že ti hodně záleží na zachování jazyka a identity – jak s tím podle tebe může pomoci YouTube a jiné platformy na internetu?

Jazyk a identita jsou pro mě opravdu důležité. Platformy na internetu jako YouTube jsou jen prostředkem šíření informací. Jiná věc je, že sami potenciální odběratelé toho obsahu si ještě nezvykli ho vyhledávat. Když člověk od nás zkouší něco „vygooglovat“, tak ho nikdy nenapadne, aby to hledal po našem, hned zkouší zadat do vyhledávání slovo jiným jazykem. Ale to už je zvláštní téma.

Jaké je tvé cílové publikum? Od začátku děláš titulky v angličtině – proč? Proč ne třeba v ukrajinštině?

Mé cílové publikum jsou právě Rusnaci (Rusíni), nebo lidé, kteří našemu jazyku rozumějí. Kdybych to měl definovat detailněji, tak YouTube mi ukazuje statistiku, že více než polovina lidí, kteří mě sledují, jsou lidé mezi 25–35 roky. Titulky jsou zvláštní otázkou. Anglické titulky jsem dělal, aby se na video

mohli podívat i Rusnaci v Americe nebo kdokoli jiný, kdo se o to téma zajímá. Ukrajinské titulky jsem dělal častěji na začátku a dodnes je dávám na „větší“ videa.

Teď máš na YouTube okolo 8000 sledujících (fanoušků), kolik jich chceš mít, řekněme, za tři roky?

Nikdy jsem se za čísla nehnal a musím říct, že se ten nárůst hodně zastavil a zpomalil se ještě více v budoucnu. Kvůli válce, když Rusko v roce 2022 napadlo Ukrajinu, musím mnohem více pracovat, abych měl co dát na stůl, a čas na ten kanál na YouTube nemám vůbec. A i kdybych měl, tak je tu ještě psychologický aspekt – píšou mi tolik všelijakého hnusu v komentářích (jak Ukrajinci, tak Mackalové), že prostě nemám chuť ani tam nahlédnout. Žádné plány ani na tři roky dopředu, dokonce ani na zítra, dělat nemůžu.

Myhaľ vede rubriku o slovní zásobě své rodné obce – Kušnycja: zapomenutý slovník.

Jaký máš ohlas od lidí z Podkarpatis? Jak ho hodnotíš, jaký má vliv na to, co děláš? A máš oblíbené komentáře?

Lidé reagují různě. Někdo se raduje, říká, že se mu to líbí, že mu něco takového chybělo. Někdo říká, že jsem hňup a že by mě měli sebrat policajti. Lidé jsou všelijací. Největší radost mám z komentářů, kde lidé říkají, že se jim stýskalo po našem jazyku v cizině.

Už tě v Užhorodě poznávají neznámí lidé, už jsi hvězda?

I to už se stalo, párkrát mě poprosili, abych se s nimi vyfotil. Ale to není ta pozornost, o kterou bych moc stál.

Teď trochu o jazyce. Moc se mi líbí, že používáš svou kušnyckou řeč. Je vidět, že o jazyce přemýšlíš, kultivuješ ho, ale působí to (nakolik já jako Čech můžu soudit) velmi přirozeně. Bylo pro tebe od začátku jasné, že se to má dělat právě takhle, nebo jsi přemýšlel i o jiných možnostech – např. vzít nějakou hotovou gramatiku a slovník rusínštiny a převzít některou z těch norem?

Od samého začátku jsem chápal, že jednotný spisovný standard nemáme, a ty varianty, které existují, mi moc nevyhovovaly. Některé měly i objektivní chyby. Je jisté, že se časem nějaká lepší spisovná varieta objeví a já ji přijmu pro své „oficiálnější“ projekty, jako je třeba ta Interfejsa. Ale abych jím mluvil – o tom jsem ani nepřemýšlel. Spisovný standard musí mít svou funkci, ale nikdy nemá

být na škodu živému dialektu. Proto se budu snažit mluvit zrovna tak, jak se mluvilo u nás. Přitom objektivně chápu, že nemluvíme přesně tak, jak mluví lidé v mé vesnici.

Odkud bereš slova, která se na vesnici nepoužívají – terminologii pro složitější, ne úplně všední témata? Máš nějaký systém, nakolik přejímat slovní zásobu z jiných jazyků? A vytváříš sám nová slova? (Na Interfejsu jsem viděl např. slovo chosnovač „uživatel“.)

To je velmi těžká otázka, která by si možná zasloužila zcela zvláštní publikaci. Já osobně tu mám gradaci priorit. Když někde potřebuji použít nějaké slovo a chápu, že ho neumím říct rusínsky, tak to dělám nějak takhle: Podívám se do slovníku Igora Kerči, jestli tam takové slovo je. Když není ve slovníku, tak se zeptám kamarádů

na internetu, jestli něco takového používají. Když se mi ty varianty nelíbí, tak někdy zavolám rodině a zeptám se. Když nic z toho nefunguje, zkouším vytvořit neologismus podle příkladu jiných slov našeho jazyka, jedním okem se při tom dívám, jak to slovo vytvořili jiní Slované. Až když mi nic neseďí a nejsem schopen nic vytvořit, tak беру slovo z jiného jazyka.

Starší generace Rusínů užívají o mnoho více ruských slov než ty. Vyhýbáš se jim vědomě? (Někdy se objevují i u tebe – jak poznat rusismus, který už je „náš“?)

Tady je zase psychologický prvek. Všechno, co se děje v posledních letech, u mě (a nejen u mě) vyvolává ostrou reakci na všechno ruské, včetně slov. Aby se dalo rozhodnout, jestli slovo opravdu přišlo z ruštiny, nebo bylo naše, nebo přišlo z církevní slovanštiny – je někdy potřeba spousta času na čtení etymologických údajů na internetu.

Našel jsem u tebe i česká slova – rozdíl, nahodov, nazorý, výslidyky (поздїл, нагодов, назоры, выслїдыкы). Přivezl sis je z Čech, nebo je máš od své maminky? Nebo jsou to spíše výpůjčky z rusínského jazyka používaného na Slovensku?

Dá se říct, že byla vlna i českých slov v živém jazyce, ale to časem zase odeznělo. Z toho seznamu jsou snad jen „výslidyky“ přímým bohemismem. „Rozdíl“ nebo „nahoda“ jsou slova, na která jsem zvyklý od dětství.

Pokračování na straně 10

Podkarpatské postavičky a figurky

Ke koloritu podkarpatských měst patříly v předválečném období postavy a figurky lidí a lidiček, které se svým způsobem života odlišovaly nebo vybočovaly z normálu. Mezi známé postavy patřil i silák Ivan Fircak s přezdívkou Kroton z městečka Bílky v okrese Iršava, který v té době udivoval svými výkony diváky po celé zemi i v zahraničí. Proslavil se jako vzpěrač, boxer a cirkusový artista. Svoji sportovní kariéru zahájil jako zápasník v Praze, kde se v roce 1922 stal mistrem Československa v zápasení.

Po roce 1930 vystupoval hlavně v domácím prostředí na Podkarpatské Rusi, v obci Turja Remety v perečinském okrese, v jiných městech nebo i v Užhorodě. Noviny Podkarpatské hlasy uveřejnily 6. května 1934 oznámení pod titulkem *Champion Kroton se svou družinou v Užhorodě s mírně bombastickým obsahem*. V novinách se psalo: „*Champion Kroton předvede 20 dosud nevidaných výkonů denně od 8. až 15. května t. r. od 18. a 20. hodiny na Korjatovičově náměstí. Kroton odmění každého částkou 1 000 Kč, kdo jeho výkony překoná. Kroton utáhne zuby 35 q, nechá si na svoji stříbrné lebce štípat dříví, zvedne jednou rukou 400 kg, ohýbá a láme železo a traversy, nechá se přejet 1 500 kg těžkým autem přes hrtan bez ochranního můstku. Při představení vystoupí též světoznámá dáma Dalila ve svých dosud nedostižných výkonech. Vstupné: sedadlo 3 Kč, k stání 2 Kč, studenti, děti a vojínů 1 Kč.*“ Součástí Krotonových vystoupení při jiných příležitostech bylo také trhání železných řetězů nebo ohýbání hřebíků v prstech. Jak již bylo zmíněno, Kroton dokázal svými zuby utáhnout těžký náklad – jednalo se zpravidla o vůz naložený dobrovolníky. K upřesnění reklamního textu dodejme, že vrchní část lebky měl Kroton ze zlata (ne ze stříbra) implantovaného po operačním zákroku po jednom utkání v boxu. I. Fircak zemřel v roce 1970 ve věku 71 let. Ve svémrodném městečku Bílky stojí jeho socha, byl také o něm natočen celovečerní film.

V dobách první republiky, kdy na podkarpatských vesnicích nebyl ještě rozšířen pouliční rozhlas, všechny důležité obecní nebo církevní zprávy oznamovali pomocníci rychtáře – bubeníci. Někteří z nich představovali rázovité postavičky s takřka divadelním přednesem. Tak tomu bylo i v obci Nový Klenovec v mukačevském okrese. Ve vzpomínkách novoklenovského rodáka J. Turise figuruje i další zaměstnanec obce – zvoník a noční strážce (ponocný). Jeho povinností bylo zvonit každý den v poledne, také když byla bouřka a hro-

mobití, nebo živelní pohromy. Strážní službu vykonával po 22. hodině. Každou hodinu procházel vesnicí tam i zpátky a oznamoval, kolik je hodin. Pozorně si všiml nočního života a bděl nad bezpečností spící obce.

Podle vyprávění M. Podivinského z Bratislavy, který dospíval v Berehově ve 30. letech minulého století, mělo i Berehovo své rázovité figurky. Jednou z nich byl pouliční prodáváč novin, Maďar. Neměl stálé místo prodeje, jezdil po celém městě na starém vyzdobeném kole. Upozorňoval na sebe nejen hlasem, ale také různými akrobatickými kousky. Když se objevil, bylo lepší mu uhnout z cesty. Pozornost budil také svým indiánským oblečením s čelenkou, jindy si na sebe vzal (taky z reklamních důvodů) kovojskou vestu, kalhoty, dlouhé kožené boty a široký klobouk.

Připomeňme i postavy, které jste tehdy mohli potkat skoro v každém podkarpatském městečku. Minulá doba dávala těmto lidem možnost žít po svém, a oni byli většinou se svým osudem smířeni. V předválečném Chustu bylo možno často vidat starého brusiče nožů, nůžek a podobného zboží. Svou šlapací brusku si rozložil na rohu hotelu Koruna. Neměl nouzi o zákazníky. Jinou službu – rozvážení vody z veřejné pumpy – měl na starosti židovský mladík Chaim. Vozil vodu zájemcům za mírný poplatek v sudu na vozíku. Po celý rok měl oblečen dlouhý kabát, ze kterého vyčuhovaly svazky česneku a cibule. Český krajan z Chustu vzpomínal: „*Rád jsem s ním chodil pro vodu. Někdy jsem si vzal i svůj kbelíček. Když Chaim viděl, že s ním chci jít, bylo na něm poznat, že má radost. Měli jsme foxteriéra Borgu – fenku. Skoro nikoho cizího nepustila, Chaim však byl výjimkou. Vždy přicházel a odcházel naprosto v poklidu. Asi to byla kouzelná moc česneku a cibule. Nakonec byl Chaim tím posledním, kdo se o Borgu postaral, když ji v prvním dnu zatemnění světla, vyhlášeného podzemní mobilizací v roce 1938, přejelo v ulici neosvětlené auto. Druhý den přišel Chaim s kusem plachty, zabalil ji a odnesl pryč. Rodiče mi pak řekli, že jí jde pohřbit někam, kde bude mít věčný klid. Pak přišel březen 1939, boje o Chust a později náš odjezd vlakem do Čech. A Chaim zůstal. Měl možná i něco našetřeno. Určitě však neodjel pryč. Svým způsobem života patřil tam, kde žil a jinde by se špatně přizpůsoboval. Jeho další osud zůstal neznámý. Nebylo přesně známo, zda zůstal naživu po všech těch pohromách, které otrásoaly Evropou.*“

Zmíníme se však i o lidech zdravotně nebo válkou postižených, stojících na okraji společ-

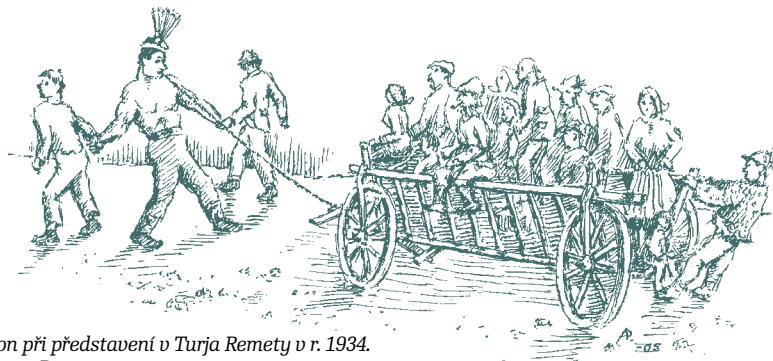

Starý brusič nožů v Chustu

nosti. Pamětníci ze Slatinských Dolů na svých setkáních v Praze vzpomínali na městečko svého mládí a jeho okolí, na své zážitky, na učitele ve škole nebo i na některé tamní postavičky. Jednou z nich byl Miško la Montre, válečný veterán z Francie, zraněný a trochu pomatený po výbuchu. Byl dlouhý a hubený, věčně chodil ve staré uniformě, nosil s sebou kovovou hůl. U vchodu do dolu Ludvík pořád držel službu, s holí vzdával po vojensky čest horníkům při střídání směn. Smutnější osud měl starý žebřák Pali báci, který žil v opuštěném domku bez topení u staré školy. Jednoho dne tam chudák zmrzl...

Spisovatel V. Káňa ve své sbírce reportáží „*Zakarpatsko*“ popisuje pouť v Mukačevě v roce 1931, všimá si vesničanů i procesí se svatými obrázky. Píše: „*Odpust, to jest také galerie žebřáků, kteří zpíváním nábožných písní obměkčují pouťníky, aby je podarovali pěti, či desetihaléřem. Na malém žebřáckém vozíku sedí bezruký stařec ve vojenské blůze, na prsou má zavěšeny různé medaile a válečné kříže. Kostěné hvězdičky, vyznačující hodnost starého rakouského četaře, má přišity na černém límci. Na klíně má vyložen svatý obraz a zpívá cosi o smilování, nedaje se ničím vyrušit, až teď: Přecházejí kolem něj četníci důstojníci a on, třebaže je žebřákem, nezapře se v něm vojenská krev; je si vědom své povinnosti. Rychlým pohybem stáčí svůj obličej směrem k četníkům – salutovat nemůže. Jeden z četníků mu hodil štědrou rukou korunu. Žebřák, stará vojna, poděkoval vypětím prsou a pokračoval ve zpěvu.*“

Nepřehlédnutelnou součástí života na podkarpatském venkově i v některých městech byli pastevci. Život podkarpatské vesnice oněch časů zachytil finanční úředník J. Nevyhoštěný, který o místě svého působení v Petrově v sevljušském okrese napsal: „*Hned zrána pasák skotu troubením na roh ohlašoval, aby dobytek byl puštěn ze dvoru ven. Začal na jednom konci vsi a za stálého troubení doprovázeného hlučným práskáním biče, postupoval ke druhému konci, přičemž stádo stále rostlo. Když měl stádo pohromadě, odehnal ho na pastvinu.*“

Silák Kroton při představení v Turja Remety v r. 1934. Kresba: Anton Peter

Jak se vaří v rusínských vesnicích

V rámci terénní praxe zastřešené naší antropologickou katedrou v Pardubicích a ve spolupráci s Ústavem etnologie v Praze vydali jsme se my, studenti druhého ročníku společně s našimi pražskými kolegy na sklonku května 2024 (19. – 29. 5.) do východoslovenské oblasti kolem obce Ubľa. Oblast se nachází těsně u hranic s Ukrajinou. Vedla nás Sandra Kreisslová, doktorka Ústavu etnologie, která hrála stěžejní roli při organizaci, a hlavně díky níž jsme měli možnost vydat se na Slovensko. Významnou úlohu měl i Libor Dušek, krkonošský etnolog, jemuž vděčíme za cenné rady při práci v terénu a za ohleduplný, lidský přístup. Primárním cílem byla etnografie Rusínů, kteří zde na východním Slovensku žijí. Jde totiž o oblast, nacházející se ne daleko bývalé Podkarpatské Rusi, dnešního Zakarpatí, součásti Ukrajiny, kde většina Rusínů dodnes žije.

Co je to však etnografie? Velmi stručně se dá říci, že je to úsilí o poznání – různých lidí s různými obyčejí, v jistém čase a prostoru. Hlavní je, že zkoumání probíhá v prostoru přirozeném pro tyto lidi. Mnohé jsme se dozvěděli o rusínské kuchyni, náboženské situaci, turismu i místní tradici folklóru. Protože se však jednalo o naši terénní „prvotinu“, bylo toto poznání vzájemné; neboť antropologie je především o lidech, a hlavní přínos pro nás v rámci terénní praxe tkvěl právě v tom, abychom se s lidmi naučili domluvit, naslouchat jim a porozumět.

Rády vzpomínáme, jak jsme s mou kolegyní, se kterou jsme pracovaly na etnografii rusínské kuchyně, již druhý den po příjezdu seděly v kuchyni u paní z vesnice Kolonica, která nás ochotně pozvala dál, když jsme projevily zájem, a poskytla nám gastronomický výklad. Přitom válela těsto na pirožky... Vzpomínáme i na lesy, na bohatou, členitou a leckdy těžko obhospodařovatelnou krajinu, která nepochybně otiskla svůj ráz i do tamního života: Lidé jsou zde zruční, srdeční a ochotní, což je dáno i stále přetrvávající odloučeností od velkých měst; bylo výhodnější věc vyrobit než koupit, a udržování sousedské souměřitelnosti má stále pragmatický význam.

Myslíme, že mluvíme za všechny, když řekneme, že terénní praxe na východním Slovensku byla ideálním prubířským kamenem pro nás, antropology v tréninku, protože to byla kromě samozřejmého vzdělání v oboru také radost. V následujících kapitolkách shrneme alespoň ve stručnosti dílčí témata, o která jsme se v operativních skupinách zajímali.

Gastronomie

Jak zmiňujeme v úvodu, jedno z několika zkoumaných témat byla neodmyslitelně rusínská kuchyně. Vlivem nepříliš rozvětvené infrastruktury byli lidé zvyklí spoléhat na sebe, v minulosti se do obchodu chodilo jen pro cukr a sůl, a tak je dodnes chov a zemědělství čteným jevem, zejména pak

Ladomirský kostel

u starších generací. Celodenní práce kolem gruntu vyžadovala celého člověka, a proto jsou pokrmy připravované v této oblasti typicky hutné a masné; jmenujeme například brynzové halušky nebo pirožky, které se dělají naslano i na sladko. Avšak naše zvědavost nekončila pouze u výše zmíněných jídel většinou důvěrně známých i nám, ale dozvěděli jsme se i o takových kulinářských záležitostech jako např. „barynčata“, což jsou plátky brambor pečené na suché pánvi, nebo například „Maruškyňy zemiaky“ - brambory pečené se zelím a slaninou.

Co se vlivů okolních kuchyní týče, resp. zejména té polské a ukrajinské, řada Rusínů přijala některé pokrmy již za své (například ukrajinský boršč či pelmeně), tedy tato jídla zde takzvaně „zdomácněla“, třebaže i mladší lidé jsou si dodnes vědomi zahraničního vlivu. Dá se říci, že velké podobnosti v přípravě a podobě jídel s regionální obměnou nalezneme i za hranic s Polskem a Ukrajinou.

Štědrý den je u řeckokatolických Rusínů z velké části o jídle. Peče se chleba „Štědrák.“ Velikonoce jsou naopak o půstu. Sedm týdnů před Velikonoce (Velkou nocí) začíná Velký půst. Na začátku půstu se jí „koliva“. Jedná se o uvařenou pšenici s medem, ovocem (např. sušené švestky, hrozny nebo i ananas) a džemem.

Víra

V záběru našeho výzkumu však byla i strava duchovní, neb nejen chlebem člověk živ jest. Nejpočetnější východoslovenskou, potažmo rusínskou denominací v této oblasti je řeckokatolická církev, která zde má své pevné zázemí. Lidé jsou zde pobožní, dodržující liturgii, a tak je nedělní mše nedílnou součástí tamního života a víra tu obecně funguje jako tmelící faktor komunity. Pravidelné náboženské slavnosti, procesí a poutě poskytují živé příklady náboženské praxe, zatímco okolní staré kaple a kostely dokumentují historický vývoj a vliv církve na komunitu. Mezi minoritní náboženství patří pravoslavní a jehovisté. „Zkouškou víry“ byli občané

podrobeni v letech nejtvrďšího komunismu, kdy docházelo k zavírání kostelů, potírání víry a pronásledování řeckokatolických farářů. V roce 1950 byla řeckokatolická církev oficiálně zlikvidována a její majetek přešel do správy církve pravoslavné. Po revoluci byl tento majetek navrácen. Téměř každá obec má svůj kostel, v případě obce Ladomirov jsou to hned kostely dva; jeden řeckokatolický a druhý pravoslavný, což je zde častý fenomén daný historicky vzájemným soužitím těchto obou křesťanských frakcí.

Dobrý dojem v nás zanechal pan farář spravující řeckokatolický kostel v Ladomirově, který nás uvítal přímo v ladomirovském chrámu Páně. Pohovořil o řeckokatolické liturgii, o historii kostela. I jemu patří naše poděkování za jeho ochotu. O tu však, obecně vzato, nebyla během naší návštěvy nouze.

Příroda, turistický ruch

Celá oblast Ubly a přilehlých vesnic směrem na západ (Snina, Kolonica) je jako dlaň rozveřená mezi Národným parkem Polonina ze severu a Chráněnou oblastí Vihorlat z jihozápadu, poskytující tak možnost k rekreaci v netknuté přírodě. I my jsme se vydali na Vihorlat, a to konkrétně na Morské oko, abychom se sami o malebnosti a různorodosti krajiny přesvědčili.

Podle tvrzení místních zde turismus či rekreace nejsou příliš častým jevem. Jako důvod uvádí odloučenost lokality a málo rozvinutou infrastrukturu, avšak na druhou stranu jistá „izolace“ udržuje krásy tohoto kraje takové, jaké byly i v minulosti, a nežádoucí jevy jako turistické znečištění okolí tu tedy nejsou přítomny.

Jsou však místní, kteří se zasazují o to, aby tato oblast vešla ve známost jako turisticky atraktivní, vhodná pro dovolenou. Mezi ně patří i Jozef Talárovič, který zde provádí renesanční práci; sbírá poznatky o historii obcí. V dílně, do které nás pozval, se věnuje tradičnímu řemeslu – tkalcovství a výrobě keramiky, Josef Talárovič spravuje turistické cedule, jako např. cyklotrasy Po stopách Herkula, Zelený bicykel a Po stopách příhod dobrého vojáka Švejka a všemožným způsobem se snaží o to, aby tradice a lidová tvořivost Rusínů neupadly v zapomnění.

Poděkování

Naše dílčí bádání, z jehož výzkumných zpráv vznikl tento souhrn, nebyla by úspěšná, kdyby nám v první řadě odmítli přístup lidé, se kterými jsme měli to štěstí hovořit a alespoň krátký čas žít mezi nimi. Ať už paní prodavačka z Ladomirova, paní úřednice ze Sniny, paní ředitelka z téže obce, páni faráři a popové z přilehlých vesnic, manželé provozující hvězdárnu na Kolonickom sedle, či sám pan Talárovič, vždy k nám bylo přístupováno se srdečností a ochotou, zdá se, lidem této krajiny vlastní a jsme za to nesmírně vděční. Tento článek je snad symbolickým poděkováním všem zmíněným, ale i mnoha dalším.

CATHERINE SCHÖN A SABINA KOČÍ
studentky antropologie Univerzity Pardubice

Rusínské svatby na východním Slovensku

Při našem téměř dvoutýdenním terénním výzkumu v Ladomirově na východě Slovenska jsme zkoumaly lidové zvyky a tradice používané v průběhu rusínských svateb. Zajímali nás zejména jejich vývoj a proměny napříč několika desetiletími. Nahlížely jsme na ně skrze teorii přechodových rituálů.

Vstup do terénu nebyl snadný, jelikož jsme se ocitly v novém, pro nás neznámém prostředí. Naštěstí jsme se setkaly s poměrně vřelým přijetím. V průběhu výzkumu se nám podařilo najít několik informátorek a informátorů, kteří byli ochotni nám povyprávět o vzpomínkách ze svých svateb.

Naší první informátorkou byla paní Vlasta, která měla svatbu v druhé polovině 80. let. Poskytla nám informace z nejstarší doby, z jaké se nám je podařilo získat.

Podle jejích slov nebylo výjimkou, že se děvče v této době vdávalo poměrně mladé – ve věku kolem 18 let a často i v očekávání. Zásnuby se zpravidla odehrály půl roku před svatbou. Celá svatba se začala domlouvat a zařizovat při příležitosti žádosti rodičů paní Vlasty o její ruku. Každá rodina sice platila za svou část hostů zvlášť, ale vždy se společně domlouvali, jaké nachystají jídlo, pití apod. V případě svatby paní Vlasty se ono velké množství pálenky, která byla na svatbu třeba, neshánělo z domácích zdrojů, nýbrž bylo zakoupeno v tehdy "prestižním" Tuzexu. Po zasnoubení a domluvení přišlo na řadu zvaní, se kterým se začínalo dva týdny před svatbou. Svatební oznámení a pozvánky byly ve slovenštině, což pro ně bylo samozřejmé, a navíc v té době nebyla rusínština uznávaným jazykem. Mimo příbuzenstvo bylo zvykem zvát i všechny lidi z dané vesnice.

Součástí předsvatebních příprav bylo i "volanie" starostky v místním rozhlase a "ohlášky" pana faráře v kostele, které probíhaly tři neděle před svatbou. Jejich účelem bylo zejména to, aby lidé mohli vyjádřit možné překážky nastávajícího sňatku.

Svatba zde tradičně trvala dohromady tři dny. Avšak řádné přípravy na ní začínaly již mnohem dříve – týden před svatbou. Tehdy se začínala stavba stanu, zvlášť na dvoře nevěsty a zvlášť na dvoře ženicha. V čase svatby paní Vlasty už se lámala dvě období – starší, kdy se vždy stavěly stany ze dřeva, pro které se chodilo do lesa, a novější, kdy se buď postavil alespoň vojenský stan, nebo se již objednávala restaurace na svatební hostinu i následující zábavu. Týden předem se také začalo péct sladké pečivo, což měly na starost tzv. "sokačky".

Prvním oficiálním dnem svatby byl vždy pátek, kdy ženich "chodil za košul'ou". Tato košile nesměla být jen obyčejná, čistě bílá, ale hezky vyšívaná a zdobená. V pátek po dostavění stanů odešli družbové do lesa nasbírat barvínek, aby z něj poté mohly družičky udělat výzdobu a uplést věnečky pro nastávající novomanžele do kostela. K výzdobě ještě využívaly květiny ze zahrady a krepový papír. Mimo to se nesl pátek ve znamení za-

Foto archiv autorek

Nevěsta a ženich

bíjačky, která byla hlavním zdrojem jídla pro svatební hostinu.

V sobotu ráno se nevěsta nachystala. Nejdříve však musela ještě naposledy obejít ves a s nabízeným koláčem v ruce uctivě pozvat hosty na svatbu. Paní Vlasta vyprávěla, že si v podstatě vše nachystala a také se upravila sama. K ruce jí byla jen její první družička.

Postupně začali přicházet hosté s dary, které měly většinou podobu potřeb do domácnosti a lahvi pálenky. Po přivítání hostů následovala tzv. odobierka – poděkování rodičům za to, že nevěstě/ženichovi dali život, vychování, vzdělání atd., což bylo úlohou "starosty". Svého "starostu" či "starejšího" měli ženich i nevěsta zvlášť a byl to zpravidla muž, který byl komunikativní, vtipný a uměl vést celý program.

Oddat se šli nejdříve na obecní úřad, kde to provedl matrikář. Tam ale chodili pouze z nutnosti, aby jejich sňatek byl uznán státem, jelikož církevní sňatek byl znovu uznán až po skončení socialistického režimu. Následně se k nim připojil celý svatební průvod, a za doprovodu muzikantů odešli do kostela. Podle toho, co nám sdělil místní farář, tak se podoba církevního obřadu nijak výrazně nelišovala od dnešních.

V tomto obřadu však dochází k zásadnímu momentu, kdy farář nasadí nevěstě na hlavu šátek a obejde s ní oltář, což mělo symbolizovat, že se z nevěsty právě stala mladá žena. To je jeden z hlavních přechodových rituálů celé svatby.

Cestou z kostela v dědině natahovali ti, co z dědiny nebyli pozváni, přes cestu šňůry zdobené krepovým papírem a tím zastavovali svatební průvod či autobus. Rodiče museli po zastavení dát držitelům šňůry pálenku a cukroví či sladké pečivo, jež měli na svatební hostinu. Pokud by průvod nebyl cestou ani jednou zastaven, byla by to hanba. Po cestě se také někdy dávala ženichovi panenka a plena. Při té příležitosti měl ukázat, jak by byl schopen se postarat o jejich budoucí děti – tím, že předvede, jak dokáže přebalit miminko.

Poté přišla na řadu nejveselejší a nejděší část svatby – hostina. Tu zahajoval velmi známý a rozšířený zvyk – rozbíjení talíře. Pravidlem bylo, že nevěsta vždy držela lopatku a ženich zametal. Často se stávalo, že svatebčané naschvál střepy rozkopávali nebo je ještě více rozdupávali. Součástí hostiny byl první novomanželský tanec, bohatá nabídka jídla a alkoholu a tancování spíše lidových tanců, jako je polka, čardáš apod.

O půlnoci nastala nejočekávanější událost, – "redový tanec". Provází jej převlékání svatebních šatů s určitými pravidly. Závoj sundávala nevěstě její první družička, nevěsta si jej převzala a nasadila na hlavu první družičce, aby se brzy dobře vdala. Manžel zase svlékal svatební podvazek. Paní V. měla na převlečení červené šaty. K tomu proběhlo ještě tzv. začepení, což je též velmi rozšířený zvyk po celém Slovensku, a v teorii přechodových rituálů je dalším ukázkovým příkladem přechodu ze stavu nevěsty do stavu manželky (Etnografický atlas Slovenska, 1990, str. 73). Nevěstě tedy byl ještě na hlavu

Kolodné

uvázaný červený šátek. Poté se nevěsta vrátila mezi hosty v doprovodu kmotry nebo první družičky. Rozezněla se opět hudba, nevěsta kráčela s košíkem, ve kterém měla buď peníze nebo cukrátky a rozhazovala je kolem sebe hostům.

Během "redového tance" se chlapci snažili nevěstě ukrást botky, které musel manželský pár následně vykoupit za láhev pálenky. Když je získali zpět, novomanželé poděkovali hostům a pokračovala volná zábava, která se táhla většinou alespoň do sedmé hodiny ranní. V této době už měla nevěsta na sobě třetí šaty, které nebyly specificky určené, ale symbolizovaly nový stav nevěsty, z níž se stala manželka.

Svatba oficiálně končila v neděli, kdy se konala ještě jedna hostina v kruhu nejbližších, aby se zbytečně nevyhazovalo zbylé jídlo.

Pokračování na straně 14

* Ve věku 99 let **zemřel dirigent a hudební skladatel Štefan Ladžižský**. V roce 1995 se stal spoluzakladatelem Sdružení inteligence Rusínů Slovenska v Bratislavě a v letech 1999–2001 zastával pozici předsedy Rusínské obrody na Slovensku. Ve svém bydlišti založil dětský soubor Rusovské vnučatá, se kterým nahráli 2 audiokazety dětských písní. V roce 2006 napsal a vydal ve sborové úpravě Zpěvy k liturgii sv. Jana Zlatoústého komponované na základě materiálu prešovské eparchie tak, aby zůstala co nejvíce věrná tradičnímu charakteru církevního zpěvu. Velkým úspěchem byly i jeho Jasličkářské koledy, které v roce 2007 nahrál Dětský pěvecký sbor Slovenského rozhlasu pod vedením Adriana Kokoše. V roce 2010 vyšel v edici Rodinné společenství Prešov jeho sborník dětských a ženských sborů, který obsahuje přes 120 rusínských písní z východního Slovenska.

* **Korupce na Podkarpatsku 1919–1920** – tak se jmenuje článek Mytera Erdeliho v rusyncociety.com. „Zjednodušeně řečeno, korupce je využívání svého postavení k získání výhody. Problém je v tom, že nejen na Podkarpatsku, ale i v celé východní Evropě se ještě neujaly moderní trendy historiografie, které poskytují ucelenou charakteristiku různých procesů. Jedná se o zkoumání otázek mentality, každodenního života a hlubokých procesů ve společnosti. To není snadná problematika, kde stačí jen seřadit data a jména. Hovoříme o vážném tématu, ke kterému není snadné přistupovat bez znalostí (odbornosti) a metodologie,“ čteme v úvodu článku. Obsáhlá studie pak nechává nahlédnout do hloubi uvedeného problému se zaměřením na Podkarpatskou Rus.

* Ve věku 100 let začátkem srpna **zemřel válečný veterán Miroslav Bernat**. Byl to jeden z posledních účastníků bojů na Dukle. Médii to oznámil historik Jiří Klůc. Bernat byl volynský Čech, který se v březnu 1944 dobrovolně přihlásil do československé zahraniční armády. V bitvě na Dukle byl zraněn a později osvobozen východní Slovensko. Informaci přináší server rusyn.sk.

* Prof. Ivan Pop se ve svém textu věnoval **Rusínům a jejich utpení za 1. světové války**. „Skutečné martyrium zažily v letech 1914–1917 desítky tisíc Rusínů-Lemků. Začátkem září 1914 začalo masové zatýkání Lemků, zejména pravoslavných kněží, učitelů, právníků a jiných obviněných ze špehování ve prospěch ruské armády. Neblahou rolí v tomto běsnění rakouských úřadů sehráli ukrajinští národovci, kteří aktivně donášeli na Lemky. Vůdcovská osobnost pravoslavného hnutí, kněz Maxim Sandovič, byl zastřelen ve věznicí v Gorlici 6. září 1914 (po pádu komunismu byl kanonizovaný jako karpatský světec – mučedník). Jeho rodina a celé příbuzenstvo, včetně těhotné manželky, bylo uvězněno a později deportováno do tábora Talerhof,“ dočteme se ve studii, která se Rusínům a jejich činnosti, postavení a dějinném údělu věnuje podrobně.

* Další zajímavá práce, kterou přetiskuje rusyn.sk, se jmenuje **Zakarpatskí židé v migračních procesech mezi ČSR a Sovětským svazem 1945–1948**. Čteme tu mimo jiné: „Ovšem byly i případy negativního chování obyvatelstva vůči vracejícím se židům. Potvrzením takového chování místního obyvatelstva k repaelegantům a konkrétně příslušníkům židovské národnosti jsou dva protokoly místního národního výboru v obci Rička Volivského rajónu (v současnosti Mižhirskej rajón v Zakarpatské oblasti). Příklad: v protokolu z 30. prosince 1944 se uvádí, že na svém zasedání národní výbor jednohlasně odsouhlasil, že „osoba židovské národnosti Moško Lipšic nemá příslušnost v obci Rička z toho důvodu, že

se přiznal k rodině Davidjojna Zoldana a tato rodina velmi špatně vycházela s křesťanským obyvatelstvem za bývalé Československé republiky“.

* **Probíhající obnova hradu Lubovňa odhalila vzácné nálezy** jako mince či keramiku. Na hradě Lubovňa aktuálně probíhá rekonstrukce jeho 3. nádvoří a severovýchodní hradby. Záchranou také procházejí vojenské kasárny ze 17. století. Souběžně se stavebními pracemi se zde realizují i výzkumy, které dosud odhalily velké množství vzácných historických nálezů. Obnova zmíněných objektů přinese na hrad novou stálou archeologickou expozici. Veřejnosti by mohla být zpřístupněna již během příštího léta.

* **Před 95 lety se narodil Zoltan Šoltés**, řeckokatolický kněz, malíř, vůdčí osobnost mladší generace podkarpatské malířské školy. Absolvoval gymnázium a duchovní seminář v Užhorodě. Zároveň navštěvoval Veřejnou školu kreslení J. Bokšaje a B. Erdélyiho. Z. Šoltés se stal mistrem epické impresionistické karpatské krajiny, básníkem karpatských zimních motivů. V roce 1947 musel řešit vážné životní dilema – konvertovat k pravoslaví nebo opustit farnost. Zvolil to druhé, opustil farnost a musel jít „na převýchovu do dělnické třídy“ v Užhorodě. V době Chruščovových reforem mu bylo dovoleno se vrátit k profesi výtvarníka. V roce 1975 mu byl dokonce propůjčen titul „zasloužilého umělce Ukrajiny“.

Kresba Fedor Vico

* **V Užhorodě vysvětili nového řeckokatolického biskupa**. Po čtyřech letech bez sídelního biskupa dostala Mukačevská řeckokatolická eparchie na Ukrajině svého nového pastýře. Stal se jím otec Teodor Macapula IVE, člen řeholního Institutu vtěleného Slova. Biskupská chirotonie se uskutečnila 16. července, v den svátku ikony Mukačevské Bohorodičky.

* **Folklorní festival Rusínská vatra otevřela své brány pro širokou veřejnost již po třinácté**. Návštěvníci festivalu zažili rusínskou kulturu na vlastní kůži v malebném prostředí příhraniční obce Malý Lipník u řeky Poprad. 13. ročník festivalu nabídl bohatý program, ve kterém dostali prostor i dětské soubory. Návštěvníky potěšil i rusínský zpěvák Štefan Štec s kapelou Fajta.

* **Pamětní pokoj, který přiblíží osud matky Andyho Warhola Julie Varcholové**, se 29. června otevřel veřejnosti. Expozici zpřístupnili v Juliině rodné vesničce Miková na severovýchodě Slovenska, kam sahají rodinné kořeny světového krále pop artu. Expozici iniciovala šperkařka Petra Toth. Informuje magazín Revue 50+.

top

Podkarpatské postavičky a figurky

Dokončení ze strany 5

Pasák byl najatý obcí, ale každý majitel podle počtu kusů mu platil jakýsi deputát. Podobným způsobem, ale o něco později, vyháněl pasák prasat (kondáš) na pastvu i prasata. Navečer před skončením pastvy majitelé dobytka otevřeli dvory a vracející kusy se přesně

vrátily do svých domovů. Prasata obyčejně hnala domů úprkem a u každého stavení, kam čuněk patřil, se od běžícího stáda oddělil a zaběhl domů. Na to jsme se vždycky rádi dívali.“

Na závěr stručného zamyšlení o podkarpatských postavách a figurkách nelze nezmínout na místní zbojníky, z nichž nejznámější byli Nikola Šuhaj z Koločavy a Ilko Lepej z Repinného. Spisovatelé I. Olbracht a V. Grenďa – Donskij umělecky stvářili jejich životy

a nakonec i neslavný konec. Lidová tvořivost je někdy zobrazovala jako bojovníky proti tehdejšímu společenskému řádu, ale skutečnost byla poněkud prozaičtější. Měli na kontě mnoho loupeží a v důsledku jejich násilných činů zbytečně zemřelo několik lidí. Jak však uvádějí někteří doboví literární kritici a žurnalisté, věhlas zbojníků, i když ne vždy příznivý, nepochybně přispěl k bližšímu zájmu československé veřejnosti o dění na Podkarpatské Rusi.

VLADIMÍR KUŠTEK

Pomaleňky, pomaleňky... Podkarpatí ve stálém bezčasi

Když se zeptáte někoho z Podkarpaté Rusi (Zakarpatské oblasti Ukrajiny), jak se má, leckdo odpoví „pomaleňky“ ... Změny žádné či maličké, jaksi „kousek po kousku“. Podobný pocit mám z celé země. Je třeba říci, že mé návštěvy jsou vždy pouze několikadenní. Jezdím sem však od konce devadesátých let 20. století a snažím se přijet prakticky každý rok. Vždy se rozhlížím kolem sebe a mluvím s lidmi. Většina rozhovorů je jistě pouze letmých. V taxících, autobusech, maršrutkách v Užhorodě, venku, někdy i v domácnostech... S několika přáteli komunikuji opakovaně. Jeden je hybatelem českých a slovenských spolků v Podkarpatí, druhý je literárním historikem, rusínským buditelem, vydavatelem a učí na vysoké škole, další pracuje v knihovně užhorodské univerzity. Letos v srpnu jsem mimo Užhorod navštívil také Mižhirje a Chustu.

Hranice

Poměrně čilý ruch vládne na hranicích. Z Ukrajiny odjíždí či se tam vrací hodně lidí. Ještě před několika lety to rozhodně takové počty nebyly. K lidem pracujícím dlouhodobě v zahraničí se přidali ti, kteří odešli kvůli válce. A na pár dnů či týdnů se vrací zpět. Páteční dopolední rychlík Košice - Čop - Mukachevo, pojmenovaný Zakarpátí a představovaný čtyřmi motorovými vagony „Orchestrion“, byl prakticky plný. Cestovali starší muži, ženy a děti. Mladší muži jsou na frontě nebo nemohou opustit Ukrajinu (věk mezi 18 a 60 lety). Mnoho jich bojovat nechce a zdržují se za hranicemi. Doprovodí partnerky a členy rodiny v Košicích k vlaku či autobusu, ale sami na Ukrajinu cestovat nemohou. Pokud samozřejmě nechťejí riskovat odvod do armády. Na hranicích už logicky nejsou uprchlíci jako v roce 2022. Na přechodu Užhorod - Vyšné Nemecké tak můžeme zaslechnout: „Jedu do Košic a potom do Londýna.“ Stále tu prakticky nenarazíte na turistu ze zahraničí.

Turistika a život v Podkarpatí

Na horách občas na turisty a lidi na dovolené narazíte. Drtivá většina je z Ukrajiny. Několik mladých s batohy. V Mižhirje v poměrně novém hotelu na břehu řeky Rika je jich plná terasa, kterou patrně po celé dny neopouštěli. Před hotelem drahé automobily s SPZ Kyjeva a dalších oblastí středu a západu Ukrajiny.

V běžném životě Podkarpatí není válečný konflikt příliš patrný. V Užhorodě narazíte na pytle s pískem. Spíš tak nějak zapomenuté. Vojáci a policisté s dlouhými zbraněmi, v roce 2022 všudypřítomní, už ale prakticky vymizeli. Časté jsou však hlídky ТСК (територіальний центр комплектования), jsou to územní akviziční a mobilizační střediska. Narazíte na ně v obcích i na silnicích. Vojáků se viditelně nedostává. Pokud je někdo objeven, je prý okamžitě odveden. Bomby na Podkarpatí našťestí nepadají. Občas se ozve letecký poplach „uvaga, uvaga!“, nikdo ho však neřeší.

Po Užhorodě najdete kryty, zda funkční, to jsem nezkoumal. Na dvoře bývalého županátu stále stojí stany Červeného kříže. Od roku 2022 však notně zaprášené a nepoužívané. Před mojí cestou (srpen 2024) vypínali elektřinu. Dvě hodiny fungovala a čtyři nikoliv. V době mého pobytu však fungovala stále. Vypínat prý budou zase od podzimu. Stát stále vyzývá, aby lidé elektřinou šetřili.

Uprchlíci a lidé z východu

Uprchlíci z východu Ukrajiny na Podkarpatí v určitém počtu stále jsou. Na kolejích Užhorodské národní univerzity na břehu Uhu stále bydlí i starší lidé. Určitě to už nejsou počty z roku 2022. Ostatně lidé v Chustu mi říkali, že v roce 2022 bylo ve městě na 35 tisíc uprchlíků. Dnes jsou prý už všichni v Evropské unii. Zakupují se tu však viditelně ti bohatší ze středu a východu země. V Užhorodu, Mukachevu i Chustu se opravdu hodně staví bytové i rodinné domy. Při pohledu na internet nový dvoupokojový byt v Užhorodě stojí okolo dvou až dvou a půl milionu hřiven (záleží na velikosti). Pokud se zde bere 15 tisíc hřiven jako slušný příjem, je to pro našince těžko dosažitelné. Ukrajina prý chce z Užhorodu mít až půlmilionové město. Že na to není infrastruktura, to se tu v posledních desetiletích nikdy příliš neřešilo.

Ekonomika a veřejné služby

Extrémně viditelné jsou stále příjmové rozdíly ve větších i menších městech. V Mižhirje vedle sebe stojí moderní rodinné domy, před kterými parkují drahá auta, a vedle nich staré chalupy. K živoření či práci až do smrti jsou odsouzení penzisté, alespoň oficiálně. Bývalá učitelka z Užhorodu žije s penzí okolo čtyř tisíc hřiven. Více prý nemá ani bývalý voják železničního vojska v Čopu, který mě vezl taxíkem. Učitelka alespoň prodává své výpěstky ze zahrady. Ceny v obchodech se příliš neliší od našich. Cukr kolem 40 hřiven, balený chleba pod 30, mléko také okolo 40, slunečnicový olej zhruba 60 za litr. Ovšem litr brusinek na tržišti v Užhorodě je za pouhých 80 hřiven. Euro se měnilo v srpnu 2024 za 45 hřiven.

Lidé však mají v domácnostech veškeré základní spotřebiče, stejně jako moderní telefony v rukou. To nezměnila ani válka. Nezměnila tedy logicky ani všudypřítomnou šedou ekonomiku. Pokud pracují, tak neoficiálně, když to jen trochu jde. V budoucnu pak ovšem budu mít samozřejmě nízký důchod. Když můžu, prodávám službu pod rukou - jízdenku v autobuse, službu ve státním zdravotním zařízení, známku ve škole...

Co Podkarpatí a celou ekonomiku Ukrajiny výrazně sráží, jsou opravdu špatné veřejné služby a infrastruktura. Autobusy jezdí poměrně načas, ale silnice jsou bídné. Navíc dálkové spoje obsluhují i menší sídla. Přitom spojů není až tak mnoho. Např. autobusový spoj Ivano-Frankivsk - Užhorod vyjíždí v 11:20 a příjezd do Užhorodu má v 20:55. Necelých 300 km, ovšem trvá pěkných devět a půl hodiny. Důvodem jsou mizerné silnice

a zajištění do menších sídel, tedy objíždky hlavní trasy. Celé to mimochodem jede jeden řidič. Představa, že dojždíte do zaměstnání, je málo lákavá. Potkal jsem mladší paní v Mižhirje, která cestovala do práce přes Chustu a pak dále na východ. Cesta ji logicky příliš netěšila. Dojíždkou strávíte mnoho času a energie. Vlastní automobil ušetří vlastně jen ty objíždky.

Veřejné služby fungují trvale mizerně. Soukromé však většinou dobře, např. Nová pošta či mobilní operátoři. Krásně je vše vidět na veřejném prostoru. V Mižhirje se za poslední roky objevil nový menší obchodní dům. V přízemí prodejna SPAR, v patrech oblečení, boty, počítače, mobily. Před obchodem na hlavní třídě je silnice s dírami, místy prašná.

Foto autor

Mižhirje: Až se zima zeptá...

V souvislosti s válkou se rovněž projevuje nedostatek pracovních sil. Někteří jsou na frontě, mnozí v zahraničí. Poměrně časté jsou pracovní inzeráty. Chybí nejenom pokladní do SPARu v Mižhirje...

Válka

V každém městě či městečku jsou fotografie padlých. Většinou v centru. V Mižhirje např. stojí nedaleko řeckokatolického kostela u památníku vojáků afghánské války. Tam, konkrétně 11. srpna 2024, bylo celkem 22 jmen. Hodně padlých okolo 50 let, pak do 30, jeden výrazně přes 50. Na hřbitovech najdete hroby s vlajkami Ukrajiny.

Někteří šli bojovat dobrovolně. Syn jedné z pracovníků knihovny Užhorodské národní univerzity utrpěl průstřel čelisti, a z životních podmínek na frontě trpí urologickými problémy. Po vyléčení se ale chce na frontu vrátit. Přitom nemusí, a ani předtím nemusel. Má tři děti a odvodu nepodléhal. Na veřejných budovách visí výzvy ke vstupu do armády. Lákadlem mohou být i peníze - v přepočtu až v jednotkách tisíc EUR. Ovšem mnohé vybavení si vojáci platí ze svého.

Válka se však dostala zhruba do podobné fáze jako po roce 2014. Pokud nemáte někoho na frontě, tak jde tak nějak mimo vás.

Pokračování na straně 10

Pomaleňky, pomaleňky...

Dokončení ze strany 9

Ovšem pro lidi s příbuznými na frontě musí být situace šlehná. Bývalá učitelka z Užhorodu nemá o synovi zprávu půl roku. Je v zajetí? A je vůbec naživu?

Po roce 2022 zmizela většina pomníků se spojitostí na Rusko a Sovětský svaz. V Užhorodě u nábřeží už nenajdeme Puškina. Také prefabrikáty sovětských vojáků z Mižhirje a jiných měst jsou pryč. Někde jsou odesána i jména z pomníků...

Ukrajina a Rusíni

Neměnný je rovněž postoj ukrajinského státu vůči Rusínům. V učebnici Historie Ukrajiny, určené pro vyšší ročníky středních škol (na Ukrajině jsou stále 11-ti letky, rozdělení na základní a střední školy má přijít až za čtyři roky), se dočteme následující: „Staletí izolace od ostatních ukrajinských zemí přispělo ke vzniku rusínství na Zakarpatí, jehož příznivci prosazovali myšlenku, že se zde slovanské obyvatelstvo proměnilo v samostatný národ, odlišný od Ukrajinců...“ Mezi válkami však prý vlivnou politicko-

Foto autor

Mižhirje: Náborový plakát ukrajinské armády

kou silou byli příznivci ukrajinské orientace, jen do jisté míry jim konkurovali rusofilové. Významný prostor je tradičně věnován Karpatké síci a autonomii 1938 až 1939 (355–

357). Ostatně v Chustu je po Karpatké síci pojmenován jeden z hlavních bulvárů.

Budoucnost

Bojová nálada prvních měsíců války je u mnohých lidí pryč. Byť vysloužilý voják na penzi a taxikář v Čopu mi řekl: „Chtěli jsme za vámi do Evropy, nepustili nás, musíme bojovat.“ Jiní říkají, že jim je východ Ukrajiny ukradený. Je otázkou, zda nezměrné oběti něco změně ve státě, jež se dá označit minimálně za jednoho z dědiců Sovětského svazu. Zda lidé začnou více platit daně, neb bez nich se infrastruktura a veřejný prostor zlepšit nedají. Jestli je šance vybudovat občanskou společnost a při volbách už nebude „normální“ si různě nakupovat hlasy a fixlovat. A kolik lidí se vrátí ze zahraničí? Nebo přijde stejná deziluze jako po Oranžové revoluci a Euromajdanu?

Nicméně: Jeden ze známých československých politiků nazval svůj životopis Naděje umírá poslední. Mnozí z nás věří, že i Podkarpatsko čeká lepší příští. Nejen ti co bojují na frontě, ale třeba i mnozí úspěšní podnikatelé...
JAN ČOPIK

Proč Ukrajina neuznává Rusíny?

Tak se ptá rusínský historik, vydavatel a spisovatel Valerij Paďak. Rozhovor s ním nedávno odvysílaly Slovenský rozhlas - Rusínské národnostní vysílání - i Český rozhlas Plus. „Od září roku 1919 se stalo území jižně od Karpat (Podkarpatská Rus) na základě St. Germainské dohody v rámci Versailleského mírového systému po 1. světové válce součástí Československa. Po roce 1945 se však toto území nevrátilo do obnoveného Československa a bylo odřhnuto ve prospěch SSSR,“ připomíná historik. V rozhov-

vorech pro české i slovenské veřejnoprávní rádio mluvil Paďak o tom, jak chápat pojem Podkarpatská Rus, kdo v této zemi žije, jak to vypadá s postavením Rusínů dnes a jak zde vnímají období Československa mezi lety 1919-1939. Mimochodem, rusínské vysílání pro Rusíny Slovenka vůbec stojí za to sledovat. Přináší rozhovory, informace o životě a problémech rusínského etnika, komentáře atd. Zmíněný rozhovor s doc. Paďakem najdete na <https://www.rtv.slovensko.sk/radio/archiv/11259/2285982>.
top

Na YouTube „po našem“

Dokončení ze strany 4

Už jsem zmínil, že kromě YouTube jsi aktivní i na jiných platformách, např. na Instagramu. Interfejsa je podle mě zajímavý projekt. Co plánuješ dál? Přemýšlíš o tom také jako o možnosti postupného vytváření základní rusínské vědecké terminologie?

Instagram je pro mě jako platforma velmi těžký. Možná by stálo za to něco tam dělat, ale z toho, co jsem zkoušel, tak z toho nevidím žádný užitek. YouTube se mi líbí víc právě proto, jaký mi dává efekt.

Interfejsa je zaprvé zvláštní web, který zaplatí pán bůh už jive více než rok. A účty na sociálních sítích jsou jenom metodou, jak tyto publikace šířit dál.

Určitě ano, takový projekt byl pro mne osobně pokusem o vytvoření některých slov, které bych potřeboval v práci. Právě proto, že pracuji s počítači a technologiemi a bylo by hanbou nedokázat mluvit o své práci svým jazykem.

Vedeš také profil na TikToku (abych řekl pravdu, nemám ho) s názvem Skolomyjkoš. Nakolik jsou populární Tvé skolomyjky? Co je tam za publikum?

TikTok se stal spíše neúspěšným experimentem. Tato platforma je úplně jiná než například YouTube. Měl jsem tam videa, která nabírala 100 shlédnutí, byla videa, co nabírala 100 000 shlédnutí, ale nějak v tom nevidím užitek. Víím, jaké to má příčiny, ale to už je zase zvláštní téma. Teď vidím, že TikTok nemohu brát jako platformu, na níž budu něco aktivně dělat. Skolomyjky kvůli tomu zpívat nepřestanu, ale možná si najdou jiné místo.

MICHAL VAŠÍČEK

Podkarpatsko jako „přítěž“

Historik Petr Zídek publikoval v deníku Právo (25. 5. 2024) stať *Edvard Beneš: Prezident, který volil menší zlo*, v níž uvažuje o prezidentových osudových selháních. Přistupuje k nim se značnou empatií, s pochopením, proč nemohl jednat jinak. Říká například, že „pokud jde o Mnichov, většina historiků se dnes kloní k názoru, že Benešovo rozhodnutí, které lid nazývá vlastizradou, bylo správné.“ Toto tvrzení renomovaného historika respektujeme.

Nad některými věťami se však přece jen musíme pozastavit. Při hodnocení nesporných zásluh, které Beneš měl na znovuoobnovení Československa, Zídek tvrdí, že „bylo obnovené, a to v předválečných hranicích, což dlouho nebyla samozřejmost. (Ano, je tu problém Podkarpatské Rusi, tu ale zejména tehdejší česká politická elita chápala od počátku jako přítěž, jíž se ráda zbavila.)“ Autor „vyřídil“ osud země poznámkou v závorce, navíc, jak jsem přesvědčena nespravedlivě zkrslující realitu. Je pochybné, zda „česká politická elita“ chápala Podkarpatsko jako přítěž; dvacet let společného státu a úsilí věnované tomuto regionu o tom nespovídá. To je jedna věc, A je tu i zavádějící tvrzení, že stát byl obnoven v předválečných hranicích. Nebyl! Cožpak Podkarpatská Rus do těch hranic nepatřila? Jak je pro autora snadné zhodnotit novou, pro občany žijící pod Karpaty veskrze nepřiznivou realitu větou v závorce! Vyznívá to přinejmenším cynicky.

Prezident Beneš se na jejich osudu výrazně podepsal. A věru mu to neslouží k historické cti. Přispěl k tomu, aby statisíce občanů Podkarpatska bylo zbaveno československého občanství a několik generací nadějně budoucnosti.
AGÁTA PILÁTOVÁ

„Bdít nad zachováním zákona“ Československá justiční správa na Podkarpatské Rusi. Část VIII.

Při vyhlášení Československého státu 28. října 1918 nikdo z domácích politických představitelů neměl ani ponětí, že budoucí součástí státu se stane území později nazvané Podkarpatská Rus. Příslušná jednání mezi exilovými reprezentanty Rusínů a československého odboje tehdy sotva započala. S přičleněním Podkarpatské Rusi nepočítala ani prozatímní ústava (37/1918 Sb. z. a n.) ze 13. listopadu 1918 a pražská vláda se o této možnosti patrně dozvěděla až na přelomu listopadu a prosince.

Ústava z února 1920 (121/1920 Sb. z. a n.) již s Podkarpatskou Rusí počítala. Článek druhý ústavy se zmiňoval v souvislosti s existencí Ústavního soudu a jeho pravomocích o tom, že tento soud přezkoumává ústavnost zákonů přijatých Národním shromážděním a zákonů vzniklých na „sněmu Podkarpatské Rusi“. Sněm Podkarpatské Rusi mohl spolu s dalšími orgány iniciovat jednání Ústavního soudu ohledně ústavnosti zákonů a spolu s komorami Národního shromáždění se měl podílet na volbě části ústavních soudců. Ačkoliv se Ústavní soud v praxi neprosadil jako významná instituce, neboť orgány, které k němu mohly podávat své podněty, o to většinou neměly zájem (oba nejvyšší soudy, aby náhodou neutrpěly pohanění jejich právní názory spolu s jistým pohrdáním vůči jen příležitostně fungujícími orgány), důvod (obě komory Národního shromáždění neměly potřebu sabotovat svá díla a spolu s nimi na obou komorách fakticky závislý Volební soud), anebo neexistovaly (sněm Podkarpatské Rusi).

Velmi vhodně jeden z příspěvatelů do Věstníku Ministerstva vnitra na adresu nového vrcholného soudního orgánu uvedl: „Bude záležití pak jen na ústavním soudě samotném, jak pojmáti bude svůj účel a jak vyvine svoji činnost, aby stal se skutečným ochráncem ústavnosti, aby nesklusl na pouhou služku a nestal se institucí zbytečnou nebo aspoň ne takovou, jež by význam ustanovení čl. I. a II. uvozovacího zákona k listině ústavní snížila na pouhé ztrnulé [!] a mrtvé litery.“ Bylo opravdu jen na ústavních soudcích, jakou vážnost vydobydou své instituci. Na tomto úkolu se měli podílet i zastupci z Podkarpatské Rusi a Ústavní soud tak mohl svá jednání přizpůsobit rusínštině.

Hledání vhodných kandidátů na pozici podkarpatoruského ústavního soudce může být osvětlit, jak veliké personální problémy vlády na Podkarpatské Rusi a jak obtížné se do praxe přenášela litera, ale i duch ústavy a mezinárodních závazků.

Dopisem z 11. června 1920 se obrátilo Předsednictvo ministerské rady na prezidium Civilní správy Podkarpatské Rusi se žádostí o dodání návrhu na jmenování člena a náhradníka do Ústavního soudu. Oslovený úřad kontaktoval podřízené úřady s pokynem na podání vlastních návrhů, ale ze zprávy Županského úřadu v Mukačevě z 9. srpna 1920 jasně vyplývá, že ač nebylo

vhodných osobností, přesto bylo navrženo několik jednotlivců se zdůrazněním jejich osobnostních rysů (např. mírnosti) a loajality k republice. Mukačevský župan byl přitom úspěšnější, než jeho berehovský kolega, který sdělil, že s odvoláním na „nejlepší vědomí a svědomí nemohu ze zdejšího obyvatelstva navrhnouti požadovaného terna. Veškeré osoby, jež by tu mohly přijíti v úvahu, jsou politicky naprosto nespolehlivými“... Županský úřad ve Velkém Bočkově nenavrhl nikoho, neboť mu pošta dorazila se zpožděním, ovšem o to kurioznější návrh to později byl: „viceguvernér Dr. Ehrenfeld, dr. Braščajko, Dr. Kudler, Dr. Bláha, Dr. Ojchajlo, Dr. Medved“. Skutečnost, že Petr Ehrenfeld a František Bláha byli zjevně Češi, kteří by nesymbolizovali skutečné propojení Podkarpatské Rusi s Československem,

Konstantin Petrovič Mačik

navrhovatele zřejmě netrápila – potřeboval jen splnit zadání v podobě odevzdání jmenového seznamu. Nejrozumnější návrh na terno podal užhorodský županský úřad, neboť asi jako jediný měl z čeho vybírat – ale jen pro terno, vhodné kadry pro náhradníky již nebyly... Užhorodský župan tedy doporučil Ilju Hadžegu (předsedu užhorodské sedrie), Jana Zeltvaye (vládního komisaře města Užhorod) a Kornela Mogilnického (soudního radu při Soudním referátu Civilní správy Podkarpatské Rusi).

Vláda, která měla svými návrhy nahradit neexistující sněm, neoslovila jen Civilní správu Podkarpatské Rusi, ale vyzvala též všechny relevantní zákonodárné a soudní sbory, aby poslaly své návrhy. Vláda nakonec v únoru 1921 předložila seznam kandidátů na ústavní soudce v podobě velkosevlušského advokáta Kolomana Volenského,

mukačevského okresního soudce Viktora Adamkoviče a užhorodského sedriálního soudce Ilju Hadžegu. Za náhradníky se navrhovali berehovský prokurátor Nikolaj Mašika, vládní komisař města Užhorod Ivan Zseltvay a berehovský tabulární soudce Jana Bezečný. Koloman Volenský byl 21. října 1921 prezidentem republiky jmenován ústavním soudcem a náhradníkem se stal Nikolaj Mašika.

Ústavní soud se prvně sešel 17. listopadu 1921 v 13:00, ale záhy se zjistilo, že se nedostavil z neznámých důvodů Volenský, tudíž se nemohl zúčastnit např. volby místopředsedy soudu. Přítomný náhradník Mašika mohl alespoň pomoci se sčítáním hlasů. Na dalších pracovních jednáních se Mašika, plně vytížený v důsledku nedostatku soudního personálu na východě republiky, popř. ze zdravotních důvodů, již neúčastnil, zatímco Volenský pro svoji nepřítomnost měl velmi dobrou omluvu – zemřel dne 7. prosince 1920 v Budapešti... Předsednictvo ministerské rady zjišťovalo, proč nebylo zavčas informováno o této informaci životního významu a nadto chtělo jmenovací dekret zpět. Rodina zesnulého však požádala, aby jmenovací dekret byl jí ponechán na památku. Syn zemřelého, rovněž Koloman, protokolárně uvedl:

„Jménem svým a své rodiny prosím, aby dekret na mého otce zemřelého, jakožto bývalého člena soudu ústavního znící byl rodině naší ponechán, ježto tvoří jednak památku po zemřelém otci, jednak i cennou vzpomínku rodinou na to, jaké cti se kdysi příslušníku jeho rodiny ze strany vlády československé ustanovením na místo tak čestné, dostalo. Z pohrutek těchto čistě ideálních prosím opětovně za ponechání dekretu v rukou rodiny.“

Podkarpatoruské úřady s dalšími pokusy o získání dekretu vyčkávaly na další pokyny z Prahy. Předsednictvo ministerské rady souhlasilo s ponecháním dekretu rodině, ale Civilní správe Podkarpatské Rusi vytklo neoznámení Volenského úmrtí. Ta se bránila až drzým sdělením, že nebyla informována, že zesnulý byl jmenován ústavním soudcem. Po dalších instrukcích z Prahy bylo prezidentu republiky předloženo nové terno: Konstantin Petrovič Mačik, Igor Fengya a Ilja Hadžega. Volenského pozici nakonec zaujal viceprezident košické tabule Konstantin Petrovič Mačik. Náhradníkem byl znovu vybrán Nikolaj Mašika. Mačik se pak dle možnosti jednání fyzicky účastnil a na soud nastoupil 25. května 1922, přičemž ale slib složil až na schůzi soudu dne 23. září 1922.

P. S.: Disponují-li vážení čtenáři snímkem Kolomana Volenského či dalšími údaji k jeho životu, autor bude vděčný za jejich poskytnutí.

DAVID HUBENÝ

Všichni dobří rodáci v cizích službách aneb Rusíni zapsaní v dějinách mezinárodního sportu, díl druhý

GEJZA KALOCSAY (30.5.1913 – 26.9.2008) – fotbalový Rusín, co nejvíce ovlivnil evropský fotbal – začal s fotbalem v žácích BTFC Berehovo, jako skvělého atleta ho při studiích objevila fotbalová AC Sparta Praha, fotbalem se výborně živil ve Francii, Maďarsku, Belgii, Polsku, Egyptě a dokonce i v Pákistánu, získal diplom z právnické fakulty Universitas Carolina, „přežil“ životní devadesátku podobně jako jeho rusínský fotbalový souputník Alexa Bokšay.

Jeho rusínská matka už v útlém dětství soudila, že manžel, jinak učitel na základní škole, oba syny Gejzu a Abáta tělesně přetěžuje cvičením a atletikou. Odolnější Gejza u sportu vydržel. V roce 1930 mu bylo sedmáct a o rok později už o něm jako o sportovci psaly noviny. V Berehovu byly čtyři sportovní kluby. Union, BSK, BMSE a Törekvés. Pěstovala se tu atletika lehká i těžká a tenis. Gejzův otec stál 1930 u založení klubu pátého – BTFC. Ten se začal věnovat převážně fotbalu a okamžitě se stal známým. Všechny

na nejvyšším soudu. Přes uzavřené hranice se raději vrátil do Maďarska a za ním i jeho žena s ročním synkem (brodila se přes řeku Tisu!). Vládl šesti jazyky, potvrdil zkoušku ze státního i správního práva v maďarštině a dostal místo u soudu. Ale... velký obrat v životě mu přivodil nejslavnější trenér maďarských fotbalových dějin Gusztáv Sebes. Zajistil mu trenérské místo v Nyíregyháze, dvoupokojový byt a gáži 2000 forintů, zatímco u soudu působil za 450 forintů měsíčně. Podílel se na vzestupu maďarských klubů

1931. BTFC Berehovo. Gejza Kalocsay je ve střední řadě první zleva a jeho otec – sportovní činovník, uprostřed horní řady v civilu.

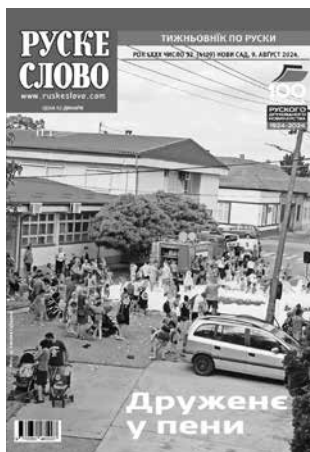
1935. AC Sparta Praha – vítěz slavného Středoevropského poháru. Dolní řada odleva: Kalocsay, Srbek, Facsinek, Čtyřoký, Nejedlý a Braine, horní řada zleva pak Klenovec, Bouček, Zajíček, Burgr a Košťálek.

1983. Zkušený a uznávaný trenér ve Věstníku UEFA u příležitosti sedmdesátin.

Sto let rusínského tisku na Vojvodině

Rusíni v srbské Vojvodině vydávají obsahově bohaté a pěkně vypravené periodikum Ruske slovo (www.ruskeslovo.com). Články o společenském, kulturním, i sportovním životě vojvodinských Rusínů, o životě v zahraničí, o ekonomice atd. jsou doprovázeny četnými fotografiemi i dalšími ilustracemi. Pozoruhodné jsou textové o obrazové portréty rusínských umělců, v čísle ze srpna 2024 např. malířky Heleny Kaňuchové, rodačky z Ruského Keresturu. Stojí za připomenutí, že v letošním roce oslavují rusínští literáti i veřejnost na Vojvodině sto let rusínského novinářství. První tištěné periodikum tu vyšlo v roce 1924!

své soupeře v dalekém okolí porážel. Gejza byl jeho daleko nejlepším mužem.

Ctižádostivý otec poslal syna „do světa“, tedy do Prahy. Tady (v českém jazyce!) mladý Kalocsay odmaturoval a věnoval se atletice. Jednou si slavná fotbalová Sparta pozvala studenty jako sparingpartnery k přátelskému cvičenému zápasu – a mladý kluk z Podkarpatské Rusi spartfany oslnil až tak, že její britský trenér Johnny Dick neváhal mladíka postavit do útoku hned vedle svých zkušených borců. Jako dvacetiletý oblékl dres tak slavného klubu!

Stoupal jako kometa. 1933 – vítězství v památném reprezentačním debutu Rakousko – Československo 1:2 ve Vídní (porážka znamenala konec do té doby slavného „wunderteamu“), 1934 – nominace do reprezentace Československa a účast na mistrovství světa v Itálii; 1935 – vítězství se Spartou ve slavném Středoevropském poháru; 1936 – Sparta vítěz domácí ligy a finalista Středoevropského poháru. Roku 1937 získal titul doktora práv a už Spartě novou smlouvu nepodepsal, věnoval všechny fotbalem vydělané peníze rodičům a s jejich svolením se vydal „dál do světa“. V letech 1937–1939 působil ve slavném francouzském klubu Olympique Lille.

Vypukla válka. S přezdívkou „Kacsa“ působil v budapeštských klubech Kispest, Ferencváros a Újpesti Dózsa. Na podzim 1944 „upaloval domů“ (podle jeho slov) do Berehova. K několika zápasům ho jako hostujícího hráče pozval UTK Užhorod, ale on už kopačky obouvat nehodlal. Sovětské orgány (nově řídicí území jeho domoviny) mu nabídky členství v komunistické straně a funkci

(Debrecén, Honvéd, Vasas, Dózsa Pécs, Újpesti Dózsa) a dostal nabídky i ze zahraničí. Působil v nejlepších klubech okolních zemí (Partizan Bělehrad – Jugoslávie, Górnik Zabrze – Polsko). Pozval ho i ryze profesionální Západ (Standard Lutych – Belgie) a dokonce i bohatý arabský svět (Nasr Athletic Hussein Dey, Al Ahlí SC Káhira – Egypt). Všude uspěl a podílel se na pokrocích ve fotbalu účastí na seminářích i odborných publikacích věnovaných posledním trendům tolik populárního sportu. Trenérsky aktivně působil až do roku 1982.

Jeho hodnocení v odborných kruzích? „Měl čich na talenty, obětoval všechny svůj čas jejich rozvoji a snažil se je v mistrovství posouvat stále dál.“ Výčet (jen částečný) jmen, na jejichž vzestupu se podílel, hovoří za vše: Milutinovič, Šoškič, Bene, Dunai, Lubaňski, van Moer. Vždycky byl uznávanou součástí „velkého“ evropského fotbalu.

Úsměv nakonec: Němečtí a rakouští novináři na něj „vytáhli“ legendu, že komu podal ruku, ten špatně dopadl. Postupně: rakouský kancléř Kurt Schuschnigg, italský šéf Benito Mussolini, alžírský prezident Ben Bella, první muž Pákistánu Zulfikár Alí Bhutta, egyptský prezident Anvar Sadat... Když slavil devadesátku, týmž novinářům řekl v legraci „Chtěl jsem svou ruku podávat i na východ, ale tam mě nechťeli!“

Slavný světoběžník po rozpadu SSSR pravidelně navštěvoval hroby svých předků v Berehovu, dožil se 95 let a byl se všemi počty maďarského fotbalu pohřben v Budapešti a uložen do hrobu vedle své manželky.

VLADIMÍR ZÁPOTOCKÝ

Александр Духнович

Теодор Дуфанець – арештант число 47

Теодор Дуфанець в Пряшові лишыв великий слід. Но животна історія того Русина, арештанта в Талергофі і культурно-общественного діятеля, дотеперь мало позната.

І тов статьяв хочеме односно той особности сплатити холем часточно довг. Навеце, доля Дуфанця є веце як интересна.

Русин з Галичины

Народив ся Теодор Дуфанець в селі Мала Горожака у втогдышній Австрійській Галочині до русиньской грекокатолицькой родини 1-го марца 1892-го року. В його родині пановав порядок, робитность, честность, вірность восточному обряду і русинству. Тото выштыкко пак він і заховав.

По гімназії у Львові вирішив приголосити ся на штудії права на Ягелонській універзиті в Кракові. Но тоты планы, втогды лем 16-рочному штудентови, перервала Велика война.

Дуфанець так як много далшых молодых і старшых хлопів був мобілізований до австрійской армії. Кедь вояци мали планы условія, і не хотіли бойовати проти Славянам, його плук повстав. Тота зрада в подобі неслухняности односно веліня дістала тверду відповідь. Дуфанець був посланий до Інтернационального табору в Талергофі.

Там, де днесь аеропорт

Днесь на тім місці выступите з літака – аеропорт в Граці. Но тото місце має смутну історію, котру днесь припоминають лем памятник, одкрытый аж у 2012-ім році, котрый є так далеко, жебы го збачили лем тоты, котры ку ньому ідуть нароком.

На місці днешнього аеропорту на початку септембра 1914-го року був зряджений Інтернациональний табір Талергоф, котрый був зрушений аж в маю 1917-го року, по наступліню на трон Карола I. Габсбургского.

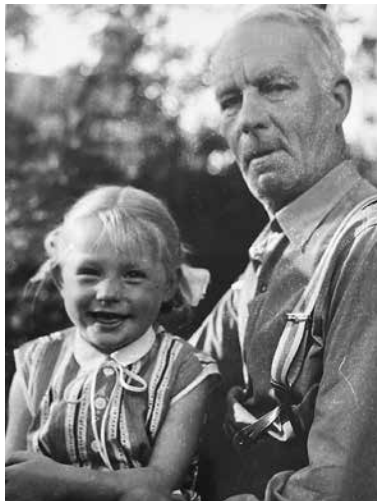
Політично несполягливы, котры творили векшыню арештантів, были Русины з Угорьска і Галичины. І то зато, бо были восточного обряду, притім малохто був православный в тім часі і были то грекокатолики, зато, же мали дома книги писаны кірільцыв, зато, же были підозрілы, же можуть симпатизовати з Росіянами, были означены за „москофілів“ і посыланы до лагру.

Окремо дотулило ся то Русинів із Галичины, в Талергофі скончили тисячі галицькых Русинів, головно із кругів інтелігенції – правниці, священници, учітелі. На місці, де каждый день могла прийти смерть, скончів і молодой Теодор Дуфанець.

Дуфанець стрічать Гавріла Принціпа

Подля того, што із жывота Дуфанця записав Гавріл Бескид, його арештантське число было 47. Денно, перед вечером, робили ся в Талергофі екзакуції – застріліньом або обісіньом. Навеце в лагрі шырила ся холера і тифус. Перезьхти Талергоф в тім часі значило поставити ся проти цілій тій машыни, котра там, на мурамы ограниченім просторі, із котрого не мож были втечі, поїдала людьскы жывоты.

Но Дуфаньцови подарило ся. По часі, як і много далшых, був пересунутый до Кріпости

Терезін. Там были кус ліпшы условія, што зveckшвало шансу пережыти.

В Терезіні одбыла ся интересна дія. Якраз в тім таборі Дуфанець дістав ся на цімру із босняньско-сербськым націоналістом Гаврілом Принціпом, котрый зробив атентат на архіоеводу Франтішка Фердінанда і його жену грофку Софію, чого наслідком почала Перша світова война.

Интересна гра долі. Арештантами ведно были двома ровесниці, молоды люди зцалком іншых кутив Европы, причім еден наштааровав войну, а тому другому война взяла выснену будучность правника. Еден зробив атентат, тот другый виноватый був лем тым, же його плук не хотів быти в нелюдьскых условіях. Сполочне мали лем чеканя – ці подарить ся ім пережыти, або найдуть смерть в Терезіні.

Принціп не дістав кару смерти лем зато, бо не був повнолітнім. Но условія в таборі і так різали з його жывота. Дуфанець споминав, же Принціп мусив носити коло ніг ланці з кульов. Кедь Дуфанець пришов до Табора, Принціп уж був на тім плано, на конець там і вмер на туберкулозу.

У 1916-ім році, був арештант число 47 одвельный ку 34-му мадярьскому плуку в Сенці. Быв підозрілый, но армії треба было вояків. Вдяка тому подарило ся му пережыти войну.

Дуфанець не бісидовав о своїм арештованю в тых двох лагрях, травмы носив у собі. Спомины арештантів із Талергофу выдавали ся по войні в Талергофскых алманахах, котры выходили в трьох томах меджі роками 1924 аж 1932. То, што там пережывали, меджі нима і Дуфанець, там барз конкретно описане.

Ужгород і пак Пряшів

Дуфанець вже по войні не вернув на Галичину, не був згодный з тым, же тота часть і з Лемковинов припала Польщі. Одышов до Ужгороду і зачав там робити як нотаріус. Спознав ся там із своїов будущов женов, дівков священника Маріюлов Молчані, котра там втогды штудовала на учітельській семінарії.

Вінчали ся у 1921-ім році і перешли до Пряшова. Мали двоє дітей. Дівку Юдіту – визначна учена в области мікробіології, співоснова-

телька Здружіння інтелігенції Русинів Словакії, і сына Сергіуса – правника.

В Пряшові аж до одходу на пензію працював Дуфанець на пошті, а то і на ведучих постах. Но так само штораз веце його імя ся нашло в русиньскых кругах, головно в культурно-общественній і освітній роботі.

Основатель Руського дому, політик, діятель Дуфанець стояв при купліню і основаню Руського дому в Пряшові як народного дому Русинів. Быв членом Руського клубу 1923 і Культурно-освітнього общества імени Александра Духновича.

Як активный член Общества Духновича організовав в Руськім домі вечеры русиньской культуры з лекціями, але і іншы події. Його жена Марія в Руськім домі довгы роки робила бібліотечарьку, а окрім того была вынятковов поетков.

Дуфанець організовав і Дні руськой культуры, був секретарьом комітету про збудованя памятника Александра Духновича в Пряшові, який був одкрытый у 1933-ім році.

Много заслужив ся о основаня русиньскых народных школ, основав читалні по селах, мав заслугу і на одкрыті Грекокатолицькой руськой реалной гімназії в Пряшові.

Як впливный член містьской рады в меджівойновім періоді промєстив перемєнованя пряшівскых улїць по визначных русиньскых діятелях. Активный був і як редактор в русиньскых періодичных і неперіодичных виданях, а то доконця в Америці.

У 1945-ім році в Пряшові поміг при основаню Руськой обходной академії. В тім часі вже почала українізація. Дуфанець так, як колись ходив за президентом Масариком ці Бенешом до Праги, жебы хоронити права і пожадавкы Русинів, так пробовав то і у президента Готтвалда і Запотоцького, но то вже був іншый політичний клімат в Чехословакії.

Слідований і забытый арештант число 47

Дуфанець як молодой скончів у интернационалнім таборі, печатку несполягливого ніс собі ціле жытя. Око безпеки слідовало го і в меджівойновім періоді, кедь був моніторований Штагнов безпечностьов, ведно з далшыми русиньскыма інтелектуалами в Пряшові, бо были підозрілы, же суть членами руху, котрый хоче приеднана выходной Словакії до Підкарпатської Руси.

По 1945-ім році не прияв українізацію, бойовав за права Русинів, што, самособов, знова притягло око комуністичного режіму і його безпеки по році 1948.

Быв посліднім урядуючим председом Руського клубу 1923, значіть газдом Руського дому, перед зрушіньом і общества і зощтатніньом будовы. Переданя ключів од Руського дому до рук Культурного союзу українських трудящих, робили без нього і проти його волі, бо він на то не хотів припустити.

Вмер 4-го новембра 1973 і є похованный в Пряшові. То парадокс, же тот, котрый ціле жытя був слідований, про многих Пряшівчанів і Русинів зіваставь незаслужено забытый.

ПЕТРО МЕДВІДЬ

Válečná psychóza v Toroňanech

Surfováním po internete som sa dostal k článku autorov Ing. Radovana Vrabeľa a Csabu Czimra „Vojenské popravy miestnych Rusínov“. Myslím, že obsah by mohol byť zaujímavý aj pre dnešného čitateľa periodika Podkarpatská Rus. Článok sa zaoberá vojenskými popravami Rusínov na východe ako ich zaznamenal kňaz Irenej Kontratovič. Tento kňaz pôsobil počas bojov prvej svetovej vojny v okolí Sniny v obci Kolonica. Neskôr odišiel slúžiť do obce Choňkovce /teraz okres Sobrance/. Svoje zážitky publikoval v dobových novinách. Údaloť, ktorú spomína bola uverejnená v Košických novinách 2. februára 1933. V článku píše o okresných „špiónoch“ v obci Toroňany na Zakarpatskej Ukrajine, Kolonica a Kolbasove. Príbehy opisujú príklad vojrovej psychózy.

Ivan Pajtáš, Humenné

(Děkujeme panu Pajtášovi za podnet a rádi uverejňujeme časť textu, ktorý našel na internete a poslal nám jej. Mimo jiné i proto, že právě nyní je aktuální: Nedávno jsme si připomněli sté výročí začátku prvního celosvětového válečného konfliktu, který současníci pojmenovali „Velkou válkou“.)

Tragédie Rusína za Velké války

„Ambiciózní vojáci velitelstva, kteří nedostali skvelú príležitosť preliať svoju vzácnu krv za ich domovinu v bojovej línii a získať tak pre seba medaily dokázali svoju užitočnosť a výnimočnosť pred vyššími hodnotami zajatiami špiónov od bojovej línii. Bola vojna, nervozita a psychóza zrodila špiónov. Ak sme prehrali bitku, ak nejak akcia zlyhala, bolo to len kvôli špiónom. To bol všeobecný názor a špión musel byť chytený. Tak sa stalo, že najviac špiónov sa vždy chytilo v zázemí, kde špehovanie ani

nemalo zmysel.“ Ako uvádza kňaz Irenej Kontratovič bol v novembri 1914 aktívnym pozorovateľom takýchto prípadov...

Ako vojenský duchovný kňaz Kontratovič slúžil v stakčinskej nemocnici v apríli 1915, keď za ním prišiel slúžny zo Stariny s plačúcou ženou a požiadal ho aby intervenoval v prospech sedliaka zo Stariny, ktorý bol odsúdený za špiónáž... Telefonicky sa kňaz informoval o špiónaži na vojenskom veliteľstve v Starine a tam mu nadporučík, veliteľ poľného žandárstva povedal:

„Svätý otče, nemiešaj sa do takýchto vecí, môžeš mať problém aj ty!“

V záujme nešťastného Rusína sa vybral kňaz do Sniny za generálom Terstyánszkym, ktorý ho osobne poznal. Tento generál vždy bol naklonený záujmom civilného obyvateľstva. Generál doma nebol...

Veliaci dôstojník ho uistil, že bez ich vedomia nikomu ani jeden vlas neskrivia. Aké bolo jeho prekvapenie keď na druhý deň sa informoval o prípade a dozvedel sa, že Michal Kočan bol popravený obesením na vrbe pr vstupe do dediny. Najodpornejšie na poprave bolo to, že počas popravy fackovali jeho manželku a malé deti, ktoré sa na popravu museli pozerat do konca...

Zaujímavý bol dôvod podozrenia menovaného. Menovaný pochodil Ameriku ale nemal skúsenosti vo vojenských záležitostiach. Svedomitý proces by ho oslobodil. Rusíni v Zemplíne a nielen tam každý rok čistili pasienky. To sa stalo aj v Starine. Zjari gazdovia išli vyrábané kríky podpáliť. To sa malo uskutočniť iba so súhlasom vojenského velenia a Kočan na rozhodnutie nečakal, vyrzil dopredu a podpálil paseku. V tom čase bola bojová línii vo Veľkej Poľane, vzdialenej od stariny 6 km. Nič

netušiaceho muža chytila hliadka a potom, čo mu vo vrecúšku na krku našli veľké množstvo peňazí a medzi nimi aj dve storubľové bankovky - mali chyteného špióna. Ruble dostal od Rusov za zrekvirované voly v roku 1914. Aj ostatní gazdovia dostali ruble za zrekvirované veci v tom čase. Okrem toho u menovaného našli zápisník v americkej angličtine, ktorý obsahoval poštovú a telegrafnú tarifu s neodmysliteľnou morseovkou. Tu niet pochyb, poslal morzeovku nepriateľovi ohňom a dymom, a to bola skaza.

Tak skončil život nevinného Rusína.

Z článku Radovana Vrabeľa a Csabu Czimra

Z výtvarné tvorby Anny Gajové

Rusínské svatby na východním Slovensku

Dokončení ze strany 7

V pondělí přišel čas na odměnění a poděkování "sokačkám". Přichystala se pro ně hostina a jako poděkování za pomoc se jim kupovaly povětšinou nové hezké zástěry anebo utěrky.

V porovnání s naší další informátorkou, která se vdávala v 90. letech, se svatba v mnoha ohledech nelišila, ale na pár rozdílů jsme přeci jen narazily. První z nich nastává již při plánování svatby, kdy nevěsta přináší košili pro otce a látku pro matku ženicha, z které si ušije šaty na svatbu. Zpravidla měla být látka stejná, jako pro šaty nevěstiny matky.

V 90. letech se už nesetkáváme s dřevěnými stany, ale s vojenskými, které se stavěly v pátek před svatbou. Svatební košile pro ženicha nebyla již zdobená, ale obyčejná bílá. V rámci obřadu v kostele se naše informátorka nezmiňovala o obcházení

oltáře. Stále se ale setkáváme s položením šátku, nebo tzv. chustky, na hlavu nevěsty, jako symbolu přechodu do jiného stavu.

Naše poslední informátorka měla svatbu v poměrně nedávné době, v roce 2011. Na první rozdíl jsme narazily již při zasnoubení: Zasnoubení paní Veroniky s jejím manželem proběhlo velmi neformálním způsobem, kdy si jednoduše sami mezi sebou řekli, že se vezmou. Až půl roku po zasnoubení a zároveň půl roku před svatbou ji nynější manžel nečekaně požádal o ruku. Rodičům své zasnoubení už jen oznámili. Novým rozdílem bylo i zvaní hostů na svatbu už měsíc dopředu.

S většinou dalších rozdílů se setkáváme ve svatební den, tedy v sobotu. První z nich se týkal "odobierky", ale jen ze strany nevěsty. Té se "odobierka" konala za přítomnosti ženicha a jeho rodičů.

Od konce socialistického režimu nebyla povinností svatba na úřadě, tudíž se obřad konal jen v kostele. Zde již nenalzáme tradici "chustky", pouze pokládání korunek

na hlavu oddávajícím, které nemusely být už jen z barvíčku, ale byla možnost výběru i pozlacených korunek. Cestu z kostela na této svatbě nepřerušilo ani jedno zastavování průvodu. Zde se také poprvé setkáváme s únosem nevěsty, který se konal těsně před "redovým tancom". Poslední rozdíl je v oděvu nevěsty a ženicha během "redového tanca". Protože oba dva novomanželé tančili ve folklorním souboru, k "redovému tancu" využili krojů.

Zavárem uvádíme poznatky o sestupném vývoji počtu hostů a délky zábavy: Podle informátorek bylo v 80. letech zvykem mít na svatbě alespoň 200 hostů. V průběhu dekad se ale tento počet v rádech desítek snižoval. Naše poslední informátorka měla na svatbě „jen“ 100 hostů. Stejný vývoj jsme zaznamenaly i v trvání zábavy po svatební hostině.

JINDŘIŠKA JETMAROVÁ
A KLÁRA BOBÍKOVÁ,

Studentky FF UK, obor Etnologie
a kulturní antropologie